

LES MEMÒRIES TESTAMENTÀRIES EN EL DRET CIVIL CATALÀ

Alejandra de Lama Aymà

Professora agregada de dret civil

Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

Aquest article pretén fer un estudi en profunditat de la figura de les memòries testamentàries en dret civil català per tal de poder gaudir del màxim avantatge en la seva aplicació. Així, entre d'altres qüestions, es constata que la gran llibertat formal que permet l'ordenament en l'atorgament de les memòries té com a conseqüència una gran limitació quant al seu contingut, que la nul·litat del testament significa la de les memòries perquè en són un document *per relationem*, però, per contra, que si es compleixen els requisits les memòries poden ser considerades com un codicil.

Paraules clau: memòries testamentàries, document *per relationem*, dret civil català.

TESTAMENTARY MEMORANDA IN CATALAN CIVIL LAW

Abstract

This paper deals in depth with the concept of “testamentary memoranda”, an institution of incorporation by reference in Catalan civil law, with the aim to allow full advantage to be made of its application. It may be seen, for instance, that the great freedom of formal requisites attending testamentary memoranda results in a great limitation of their content, and that the invalidity of the will implies necessarily the invalidity of any respective testamentary memoranda because they are *per relationem* documents with respect to the will. On the other hand, if all formal requisites are respected, testamentary memoranda could be considered codicils.

Keywords: testamentary memoranda, *per relationem* document, Catalan civil law.

1. ANTECEDENTS HISTÒRICS

1.1. DRET ROMÀ: ELS CODICILI TESTAMENTI CONFIRMATI COM A GÈNESI DE LES MEMÒRIES TESTAMENTÀRIES

En els textos jurídics del dret romà no trobem cap referència, almenys amb aquest terme, a les memòries testamentàries, la qual cosa pot fer-nos pensar que aquesta institució és aliena a aquest dret. Tanmateix, un estudi més profund d'aquest ens revela que, al contrari, les memòries testamentàries actuals guarden una gran similitud amb els codicils romans confirmats en un testament.

En dret romà no existia la figura del codicil com a tal, ja que la successió s'organitzava mitjançant el testament o la llei. En efecte, en dret romà el testament és un acte unilateral *mortis causa* de caràcter personalíssim i lliurement revocable pel qual una persona institueix un hereu, mentre que els codicils són documents no solemnes que poden contenir qualsevol tipus de disposició testamentària excepte la institució d'hereu.¹ No obstant això, la realitat social del moment requeria un instrument successori que permetés disposar dels béns sense necessitat de complir amb els requisits formals del testament.

En efecte, la figura del codicil sorgí arran de la sollicitud d'un ciutadà romà, Luci Lèntul, que es trobava a l'Àfrica i va atorgar un testament on deia que, si posteriorment redactava un codicil, aquest s'havia de tenir per vàlid. Tot i que aquest codicil no podia tenir eficàcia per defecte de forma, August va reunir els millors juristes de l'època per analitzar si es podia considerar vàlid com a complement del testament ja atorgat.² August no tractava d'introduir una nova figura, sinó que més aviat pregun-

1. Joan MIQUEL, *Derecho privado romano*, Madrid, Bosch, 1992, p. 412 i 421.

2. La història apareix a *Corpus iuris civilis, Institutiones*, llibre II, tít. XXV, «De codicillis»: «Ante Augusti tempora constat ius codicillorum non fuisse, sed primus Lucius Lentulus, ex cuius persona etiam fideicommissa coperunt, codicillos introduxit nam cum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, ut faceret aliquid: et cum divus Augustus voluntatem eius impleret, deinceps reliqui auctoritatem eius secuti fideicommissa praestabant et filia Lentuli legata, quae iure non debebat, solvit. Dicitur Augustus convocasse prudentes, inter quos Trebatium quoque, cuius tunc auctoritas máxima erat, et quaesisse, an possit hoc recipi nec absonans a iuris ratione codicillorum usus esset: et Trebatium suasisse Augusto, quod diceret utilissimum et necessarium hoc civibus esse propter magnas et longas peregrinationes, quae apud veteres fuissent, ubi, si quis testamentum facere non posset, tamen codicillos posset. post quae tempora cum et Labeo codicillos fecisset, iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur. Non tantum autem testamento facto potest quis codicillos facere, sed et intestatus quis decedens fideicommittere codicillos potest. Sed cum ante testamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait non aliter vires habere, quam si speciali postea voluntate confirmentur. Sed divi Severus et Antoninus rescripserunt ex his codicillis qui testamentum praecedunt posse fideicommissum peti, si appareat eum, qui postea testamentum fecerat, a voluntate quam codicillis expresserat non recessisse. Codicillis autem hereditas neque dari neque adimi potest, ne confundatur ius testamentorum et codicillorum, et ideo nec exhereditatio scribi. Directo autem hereditas codicillis neque dari neque adimi

tava sobre la validesa d'un apèndix del testament al qual s'havia remès el mateix testador amb els principis romans. Trebaci no va respondre exactament a la pregunta, sinó que es va limitar a posar en relleu l'enorme conveniència de la figura a causa de la dificultat de trobar a les províncies set testimonis *cives romani* que tinguessin els requisits que la llei exigia per a poder fer testament davant d'ells.³ Com a conseqüència de la resolució favorable d'aquest cas, es va generalitzar la validesa del codicil en el dret romà i trobem diverses referències a supòsits concrets de codicils en els textos romans.⁴ Així, sembla que, tot i que el codicil va sorgir com un document que pretenia corregir i integrar el contingut del testament a través de disposicions menors, és a dir, com una forma menor de testament, aviat avantatjà aquest.⁵ En efecte, el codicil mantingué la vocació integradora del testament sense l'exigència de les seves formalitats, però el seu contingut s'anà ampliant progressivament fins al punt que únicament li va ser vedat considerar la institució d'hereu.

El codicil, sorgit de les necessitats de la pràctica jurídica, es va acomodar ràpidament als principis que regien el dret romà⁶ i fins i tot va permetre que aquests evolucionessin per fer front de manera satisfactòria a les necessitats de la societat del moment. Així, per aplicació de les regles de simplicitat, llibertat, *fides* i preferència de la successió testada sobre la intestada, es va acceptar la validesa dels codicils com a actes de disposició *mortis causa* de contingut menor. El codicil permetia al causant comple-

---

potest: nam per fideicommissum hereditas codicillis iure relinquitur. Nec condicionem heredi instituto codicillis adicere neque substituere directo potest: "et nullam sollemnitatem ordinationis desiderant".

Entre els romanistes, fan referència a la història Biondo BIONDI, *Sucesión testamentaria y donación*, Barcelona, Bosch, 1960, p. 627-628; Mario AMELOTTI, *Le forme clasiche di testamento*, vol. II, Torí, G. Giappichelli, 1967, p. 64-65; Danilo DALLA i Renzo LAMBERTINI, *Istituzioni di diritto romano*, Torí, G. Giappichelli, 2006, p. 467; Arrigo D. MANFREDINI, *Istituzioni di diritto romano*, Torí, G. Giappichelli, 2001, p. 264; Joan MIQUEL, *Derecho privado romano*, p. 422; Armando TORRENT, *Manual de derecho privado romano*, Saragossa, Edisofer, 1993, p. 642-643.

3. Biondo BIONDI, *Sucesión testamentaria y donación*, p. 627-628.

4. Trobem altres supòsits en els quals es fa esment dels codicils confirmats en un testament. Vegeu *Corpus iuris civilis, Digesta*, llibre XXIX, tít. 7, 18: «Celso suo salutem. Lucius Titius his verbi sita cavit: "si quid tabulis aliove quo genere ad hoc testamentum pertinens reliquero, ita valere volo", quaero, an codicilli, qui ante hoc testamentum scripti sunt, debeant rati esse. Iuventius Celsius Plotianae salutem. Haec verba: "si quid ad hoc testamentum pertinens reliquero, valere volo, etiam ea, quae ante testamentum scripta sunt, comprehendere"».

5. Biondo BIONDI, *Sucesión testamentaria y donación*, p. 632, afirma que el codicil esdevé una figura d'una enorme importància perquè pot considerar qualsevol disposició llevat de la institució d'hereu. Per contra, Mario AMELOTTI, *Le forme clasiche di testamento*, p. 64-65, sosté que el codicil va tenir sempre una funció subsidiària i menor respecte a la del testament, del qual representava una mera integració. En realitat, les postures d'ambdós autors no estan tan allunyades, ja que, si bé és cert, com diu Amelotti, que el codicil no pot considerar la institució d'hereu i té una funció integradora, no és menys cert que, com afirma Biondi, llevat d'aquesta institució, pot regular la resta, la qual cosa significa la possibilitat de disposar de bona part del patrimoni.

6. Sobre els principis que regien el dret romà, vegeu Fritz SCHULZ, *Principios del derecho romano*, Madrid, Civitas, 2000.

tar el seu testament amb un document separat que es presentava com un apèndix d'aquest i que es podia redactar amb anterioritat o posterioritat a aquest, la qual cosa permetia completar fàcilment el testament sense que fos necessari complir-ne les formalitats.⁷

Malgrat que la tendència romana a la casuística dificulta l'exposició segons uns principis abstractes i amb claredat sistemàtica, fenomen que s'accentua amb la dispersió dels textos jurídics, regeix en dret romà el principi de senzillesa jurídica, que en dret successori es manifesta, entre altres coses, per mitjà del principi que admet només un testament en la successió, de manera que el testament posterior revoca l'anterior, la qual cosa evita la complicació d'haver de coordinar el contingut de diversos testaments.⁸

El principi d'unicitat del testament significa que una o diverses persones poden succeir basant-se en un títol successori però mai basant-se en títols diversos. Tanmateix, això no vol dir que la successió testada hagi d'estar recollida en un únic document, sinó que és possible que el testament s'escrigui en dos o fins i tot més documents que es consideren com a part d'un testament únic sempre que siguin *simul signati*.⁹ Per aquest motiu, juntament amb el testament poden coexistir els codicils, tant si han estat confirmats en aquest testament com si no. Justament l'acceptació de la validesa del codicil confirmat en un testament representa la possibilitat d'integrar el contingut del testament sense atorgar-ne un de posterior que revoqui l'anterior, per la qual cosa és conforme a aquest principi.

No es pot desconèixer, però, que el codicil, que sorgeix com una disposició *mortis causa* menor, esdevé una manera de flexibilitzar el principi romà d'unicitat de testament, atès que al costat d'aquest poden coexistir un o diversos codicils i fins i tot un codicil es pot completar la successió intestada.¹⁰ En efecte, el contingut del codicil és cada vegada més ampli, per la qual cosa queda únicament exclosa d'aquest la institució d'hereu. És cert que, quan és confirmat en un testament, podem considerar-lo un apèndix del testament com una forma de document *per relationem*, però no és menys cert que s'admeten també, si bé amb un contingut menor, els codicils no confirmats en un testament.

També el principi romà de llibertat, amb connotacions clarament individualistes, té la seva manifestació en el dret successori romà, ja que fomenta i facilita la possibilitat que el ciutadà organitzi la seva pròpia successió segons els seus interessos i la

---

7. Ricardo PANERO GUTIÉRREZ, *Derecho romano*, València, Tirant lo Blanch, 2008, p. 749. De fet, Alfonso GIORDANO-MONDELLO, *Il testamento per relationem*, Milà, Giuffrè, 1966, p. 163, diu que l'origen del testament *per relationem* es troba en el dret romà, perquè en aquest es permetia completar un testament amb un codicil en el qual es nomenava l'hereu instituint.

8. Fritz SCHULZ, *Principios del derecho romano*, p. 89-94.

9. Biondo BIONDI, *Sucesión testamentaria y donación*, p. 32.

10. Biondo BIONDI, *Sucesión testamentaria y donación*, p. 628-630, sosté que el codicil té una funció correctora dels principis romans tradicionals.

seva conveniència per tal d'evitar l'actuació de la successió legal.¹¹ Segurament la llibertat de testar i la preferència de la successió testada sobre la intestada van portar els juriconsults romans a acceptar la validesa del codicil, ja que s'atorgava una enorme importància a l'esbrinament de la voluntat del causant. Per aquest motiu, com que era tan clara la voluntat de Luci Lèntul de donar validesa al codicil confirmat en un testament, s'acceptà la validesa d'aquest codicil i després es va generalitzar la seva acceptació en dret romà.

Finalment, la *fides*, que es tradueix com a fidelitat i fa referència a la paraula donada, significa la vinculació a la pròpia declaració i és l'argument pel qual el dret romà reconeixia la validesa del negoci no solemne.¹² És per això que s'acceptà la validesa del codicil confirmat en un testament, ja que, des del moment en què el causant atorgava validesa a aquesta disposició testamentària, l'ordenament jurídic no podia ignorar la voluntat expressada així, malgrat que es fes sense complir les formalitats legals. En efecte, la referència de Luci Lèntul al codicil va portar a acceptar la seva validesa.

Els codicils van néixer en el dret romà com a codicils confirmats en un testament, tot i que posteriorment es van identificar altres formes codicil·lars, com els *codicilli testamenti non confirmati* i els *codicilli* abintestats.¹³

El codicil confirmat en un testament es caracteritzava per tenir un vincle relacional amb el testament del qual obtenia validesa, ja que requeria que aquest contingés una clàusula on s'esmentés l'existència d'un codicil previ o bé que fes referència a la possibilitat d'atorgar-ne un posteriorment.¹⁴ Així, «Quaedam non referentur ad

11. Fritz SCHULZ, *Principios del derecho romano*, p. 178-180.

12. Fritz SCHULZ, *Principios del derecho romano*, p. 243-245.

13. A més dels *codicilli testamento confirmati*, trobem els *codicilli testamento non confirmati*, que eren uns codicils no confirmats en testament que tenien substantivitat pròpia i podien coexistir amb el testament en una relació de complementarietat, i el codicil *ab intestato*, que s'atorgava sense testament. Sobre menes de codicils, vegeu Ricardo PANERO GUTIÉRREZ, *Derecho romano*, p. 751.

En el *Corpus iuris civilis, Institutiones*, llibre II, tít. XXV, es diu: «Non tantum autem testamento facto potest quis codicillos facere, sed et intestatus quis decedens fideicommittere codicillos potest. Sed cum ante testamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait non aliter vires habere, quam si speciali postea voluntate confirmentur. Sed divi Severus et Antoninus rescripserunt ex his codicillis qui testamentum praecedunt posse fideicommissum peti, si appareat eum, qui postea testamentum fecerat, a voluntate quam codicillis expresserat non recessisse». En el *Corpus iuris civilis, Digesta*, llibre XXIX, tít. VII, 8, s'estableix: «Conficiuntur codicilli quattuor modis: aut enim in futurum confirmantur aut in praeterium aut per fideicommissum testamento facto aut sine testamento. Sed ideo fideicommissa dari possunt ab intestate succedentibus, quoniam creditor pater familias sponte sua his relinquere legitimam hereditatem». El número 16 afegeix: «Ab intestate factis codicillis relicta etiam postea natus intestate successor debet: quicumque enim ab intestate successerit, locum habent codicilli: nam unus casus est nec interest qui succedit, dum intestate succedat, ad testamentum autem quod quoquo tempore fecisset, pertinent codicilli. et ut manifestius dicam, intestate patre familias mortuo nihil desiderant codicilli, sed vicem testament exhibent; testamentum autem facto ius sequuntur eius».

14. Vegeu *Corpus iuris civilis, Digesta*, llibre XXIX, tít. VII, 8. Entre els romanistes, comenten el

copnfirmationem codicillorum, veluti si ante captivitatem quis codicillos confirmaverit et in captivitate codicillos scribat: nam non valent. idem est, si aliquo modo ius testamenti faciendi desierit habere».¹⁵ També s'afirma: «Codicilli totiens valent, quotiens quis testamentum quoque facere possit, non tamen hoc ita intellegemus, ut exigamus potuisse eum eo tempore, quo scribit eos codicillos testamentum facere: quid enim, si sufficientum testium facultatem non habuit? sed si iure testamenti factionem habuit. Si post factum testamentum codicillos quis confirmaverit, deinde adrogandum se praebuerit et ibi codicillos fecerit atque ita emancipatus decesserit, quaritur, an ex codicillis legata debeantur: nam et testamentum valet, sed eo tempore eos fecit, quo testamenti factionem non habuit. nec similis est muto, qui recte codicillos confirmaverit: licet enim is testamentum facere non possit, tamen testamentum quod ante fecerat in eodem statu est, huius autem testamentum sublatum est et de aliens quodammodo rebus testatur. sed dicemus codicillos valere: nam et si postumus natus ruperit testamentum et decesserit, nihilo minus codicilli valent».¹⁶

Caracteritzava aquest codicil la seva *relatio* amb el testament, de manera que era *pars testamenti* i era accessori d'aquest, per la qual cosa havia de seguir les seves vicissituds. En efecte, el codicil era part del testament i, per tant, la ineficàcia d'aquest comportava també la del codicil, tot i que no succeïa el mateix al revés, ja que la ineficàcia del codicil no comportava la del testament.¹⁷

Un altre element que cal ressaltar és el fet que en dret romà és suficient que hi hagi una referència al codicil en el testament, amb independència del moment en què aquest es faci, és a dir, que el codicil pot ser anterior o posterior al testament.¹⁸ Tenint en compte la semblança entre el codicil confirmat en un testament i les memòries testamentàries del dret civil català, aquest fet pot tenir rellevància pel que fa a considerar la possible validesa d'una memòria testamentària anterior al testament.

En la mesura que el codicil confirmat en un testament trobava la seva força en el

tema, Antonio GUARINO, *Istituzioni di diritto romano*, Nàpols, Jovene, 2006, p. 377; Merino TALAMANCA, *Istituzioni di diritto romano*, Milà, Dottore A. Giuffrè, 1990, p. 724; Joan MIQUEL, *Derecho privado romano*, p. 422.

15. *Corpus iuris civilis, Digesta*, llibre XXIX, tít. VII, 7: «Praetera in illis, quae non iuris, sed facti sunt, non est perinde habendum quod codicillis scribitur, atque sibi ubi confirmation scriptum fuisset, veluti si ita in codicillis scriptum erit: “vestem quae mea est”, codicillorum tempus spectandum, non quo confirmantur: item “si Titius vivus est” vel “si tot annis est”, codicillis legavit Seio, tempus codicillorum, non quo tempore fit testamentum, spectandum».

16. *Corpus iuris civilis, Digesta*, llibre XXIX, tít. VII, 8.

17. *Corpus iuris civilis, Digesta*, llibre XXIX, tít. VII, 2 *in fine*: «Hereditas testamento inutiliter data non potest codicillis quasi hereditas confirmari, sed ex fideicomisso petitur salva ratione legis Falcidia».

18. *Corpus iuris civilis, Digesta*, llibre XXIX, tít. VII, 8: «Conficiuntur codicilli quattuor modis: aut enim in futurum confirmantur aut in praeterium aut per fideicomissum testamento facto aut sine testamento».

testament, podia contenir un major nombre d'institucions en el seu contingut, de manera que no només podia considerar fideïcomisos i donacions, sinó també llegats, manumissions, etcètera. No obstant això, no podia recollir la institució d'hereu, ni condicions sobre aquesta, ni substitucions vulgars.¹⁹ Això té sentit: si només mitjançant testament podia recollir-se la institució d'hereu, no podia considerar-se aquesta en codicil, ni tampoc cap figura que afectés essencialment la institució, encara que el codicil hagués estat confirmat en el testament.

Diversos textos ens parlen de la impossibilitat d'instituir hereu en un codicil. En efecte, en les *Institutiones* s'afirma: «[...] codicillis autem hereditas neque dari neque adimi potest, ne confundatur ius testamentorum et codicillorum, et ideo nec exhereditatio scribi. directo autem hereditas codicillis neque dari neque adimi potest: nam per fideicommissum hereditas codicillis iure relinquitur. nec condicionem heredi instituto codicillis adicere neque 3 substituere directo potest».²⁰ És a dir, en un codicil no pot instituir-se hereu ni poden establir-se condicions a la institució, ni es pot instituir un successor directe. Tanmateix, sembla que sí que és possible establir-hi una substitució fideïcomissària.

Els *codicilli testamenti non confirmati* eren uns codicils no confirmats en un testament, per la qual cosa eren independents d'aquest i la seva validesa no depenia de la d'aquest. Solien contenir disposicions fideïcomissàries.

Aquest codicil té algun tipus de semblança amb la situació que es dona en el règim del Codi civil espanyol (CC) quan coexisteixen dos testaments vàlids perquè hi ha una crida del testador a la seva complementarietat.

Finalment, el codicil abintestat s'atorga sense existir testament i només pot contenir fideïcomisos que han de respectar qui són els hereus legítims.²¹

El terme *codicillus* significa «escrito, solicitud, memoria».²² Els codicils eren en origen disposicions testamentàries escrites en *tabulae ceratae* per a les quals no s'exi-

19. *Corpus iuris civilis, Digesta*, llibre XXIX, tít. VII, 6: «Divi Severus et Antonius rescripserunt nihil egisse matrem, quae, cum pure liberos suos heredes instituerit, conditionem emantipationis codicillis adiecit, quia neque conditionem heredri instituto codicillis adicere neque substituere directo potest».

Corpus iuris civilis, Institutiones, llibre II, tít. XXV: «Non tantum autem testamento facto potest quis codicillos facere, sed et intestatus quis decedens fideicommittere codicillos potest. Sed cum ante testamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait non aliter vires habere, quam si speciali postea voluntate confirmantur. sed divi Severus et Antoninus rescripserunt ex his codicillis qui testamentum praecedunt posse fideicommissum peti, si appareat eum, qui postea testamentum fecerat, a voluntate quam 2 codicillis expresserat non recessisse. codicillis autem hereditas neque dari neque adimi potest, ne confundatur ius testamentorum et codicillorum, et ideo nec exhereditatio scribi. directo autem hereditas codicillis neque dari neque adimi potest: nam per fideicommissum hereditas codicillis iure relinquitur. nec condicionem heredi instituto codicillis adicere neque 3 substituere directo potest: "et nullam sollemnitatem ordinationis desiderant"».

20. *Instituta*, 2, 25, 2.

21. Merino TALAMANCA, *Istituzioni di diritto romano*, p. 724.

22. Definició recollida en el recurs electrònic *Didacterion*, del Ministeri d'Educació (<<http://www.didacterion.com>>).

gien les formalitats testamentàries.²³ Les *tabula cerata* o *tabellae* eren tauletes de fusta en les quals s'abocava cera normalment de color negre.²⁴

Aquest caràcter flexible quant a la forma dels codicils comportà la limitació del seu contingut.²⁵ Així, sembla que els codicils no confirmats només poden contenir fideïcomisos i donacions. En canvi, els codicils confirmats en un testament formen part del testament, en la mesura que aquest estableix amb aquells una relació que els permet contenir, a més de fideïcomisos i donacions, qualsevol altre tipus de disposició testamentària (nomenament de tutor, llegats...), llevat de la institució d'hereu i de condicions d'aquesta que només es poden recollir en un testament.

També era possible que coexistissin dos codicils amb el testament, de manera que el posterior revocava les clàusules de l'anterior que fossin contradictòries quant al seu contingut.²⁶

Així, es pot establir un paral·lelisme, d'una banda, entre els codicils actuals i els codicils romans no confirmats i els abintestats, ja que tenen substantivitat en relació amb el testament, i, de l'altra, entre les memòries testamentàries i els codicils confirmats en un testament, atès que constitueixen una forma testamentària *per relationem* i formen part d'aquest. En efecte, els codicils no confirmats en un testament podien coexistir amb un testament o amb la successió intestada, com succeeix amb el codicil en el dret català actual. En canvi, els codicils confirmats en un testament podien existir únicament quan s'havia donat la *relatio* en el testament, com succeeix en les memòries testamentàries. Ara bé, curiosament, mentre que els codicils confirmats en un testament podien tenir un contingut més ampli, no succeeix el mateix en la memòria del dret català, en la qual el contingut està limitat qualitativament i quantitativament. Probablement això es deu a l'exigència de les mateixes formalitats al codicil que al testament i al fet que aquest requisit no s'exigeix a les memòries.

No obstant això, encara que en dret romà el codicil va néixer com una successió lliure de formalitats, amb el temps s'aproximà, quant als requisits i la forma, al testament, de manera que en l'època postclàssica les dues figures es diferenciaven únicament en el fet que, mentre que el testament exigia la institució d'hereu, el codicil requeria que aquesta no s'hi considerés.²⁷

---

23. Merino TALAMANCA, *Istituzioni di diritto romano*, p. 724. En el *Corpus iuris civilis, Institutiones*, llibre II, tít. XXV, es diu: «et nullam sollemnitate[m] ordinationis desiderant».

24. <<http://www.imperio-romano.es>>.

25. Sobre el contingut dels codicils, vegeu Danilo DALLA i Renzo LAMBERTINI, *Istituzioni di diritto romano*, p. 468, i Arrigo D. MANFREDINI, *Istituzioni di diritto romano*, p. 264.

26. *Corpus iuris civilis, Codex Iustinianus*, llibre VI, tít. XXXVI, 3: «Cum proponatis pupillorum vestrorum matrem diversis temporibus ac dissonis voluntatibus duos codicillos ordinasse, in dubium non venit id, quod priori codicillo inscripserat, per eum, in quem postea secreta voluntatis suae contulerat, si a prioris tenore discrepat et contrariam voluntatem continet, revocatum esse».

27. Ricardo PANERO GUTIÉRREZ, *Derecho romano*, p. 750, i Armando TORRENT, *Manual de derecho privado romano*, p. 644.

Per això va sorgir de nou la necessitat pràctica de disposar d'un acte mitjançant el qual es pogués completar un testament sense gaires formalitats, i aquest objectiu es va aconseguir amb l'acceptació de la validesa de les memòries testamentàries. En efecte, les memòries testamentàries neixen de la pràctica jurídica i dels desitjos del causant de deixar fins a última hora l'expressió d'idees o mandats que en el moment d'atorgar testament no volia donar a conèixer.²⁸

1.2. DRET INTERMEDI

La institució sorgeix en dret intermedi de manera essencialment consuetudinària fruit de la tesi que sosté que els codicils no exigeixen cap forma, si bé això planteja la necessitat de demostrar la validesa de la cèdula privada en què es contenen disposicions d'última voluntat i la prova que han estat escrites pel testador.²⁹

La doctrina dels autors entén que les memòries testamentàries amb contingut dispositiu, altrament dites *cèdules*, són vàlides sempre que se'n demostrï l'autenticitat i el testament faci referència al tipus d'institució que preveurà la cèdula,³⁰ si bé s'accepta l'existència de memòries interpretatives.³¹ En efecte, en dret intermedi s'accepta unànimement la validesa de les memòries testamentàries o cèdules, que es consideren documents successoris no subjectes a formalismes però que reben la seva força i eficàcia de la referència que a elles es fa en el testament perquè són *pars testamenti*.

En definitiva, tot i que en dret romà postclàssic s'exigien iguals formalitats al codicil que al testament, l'exigència de les necessitats reals de disposar d'un document que no requerís les formalitats testamentàries va fer que es tornés a acceptar la valide-

28. Miquel MASOT MIQUEL, «Sobre memorias testamentarias y codicilos», a *Estudios en homenaje a Miquel Coll Carreras*, Cizur Menor (Navarra), Aranzadi, 2006, p. 414.

29. Encarna ROCA TRIAS, «Memòries testamentàries», a *Nueva enciclopedia jurídica*, Barcelona, Seix Barral, 1978, p. 256-257.

30. BARTOLO DA SASSOFERRATO, *Commentaria in secundam infortiati partem*, 1574, glossa de la Llei XXXVIII, *Si ita*, titulada «Testator sidicat, volo q heres meus det illud quod scriptum est in schedule, quam dimisi apud guardianum, an valeat», conclou que les memòries testamentàries eren de compliment obligatori en cas d'inexistència de dubtes sobre la seva autenticitat, ja que no pot presumir-se una voluntat captatòria si s'al·ludeix a aquestes en un testament anterior i, per tant, cal considerar hereus els que s'han anomenat en la cèdula. Ubaldi Perusini BALDI, *In sextum codicis librum commentaria*, Venècia, 1586, f. 56, com. núm. 10 de la llei XI, i Ubaldi Perusini BALDI, *Super infortatio commentaria*, 1541, glossa a la *Ley Asse toto*, f. 63, accepta la seva validesa si se'n demostra l'autenticitat o s'hi fa referència en un testament anterior, i afegeix que pot preveure la institució d'hereu si així ho ha previst el testament. Niccolò TEDESCHI (Abbas Panormitanus), *Concilia tractatus et quaestionis Panormitani, secunda pars*, Lió, 1527, consilium IV, f. 90, núm. 1, entén que una cèdula és vàlida encara que no s'hagi atorgat davant testimonis perquè el testament feia referència als llegats que aquesta preveia.

31. F. MANTICA, *De coniecturis ultimorum voluntatum*, Venècia, 1591, llibre III, títol I, núm. 7, 12, 13 i 14.

sa de les cèdules aformals sempre que el testament es referís a aquestes. És a dir, es recuperà la figura romana del codicil confirmat en un testament.

1.3. ETAPA PRECODIFICADORA

La doctrina prèvia a la codificació acceptava la validesa de les memòries testamentàries sempre que quedés demostrada la seva autenticitat.³² Es descriuen com «un escrito ó bien todo de puño y letra del testador ó por lo menos suscrito por él mismo en el cual haciendo uso de las facultades que se ha reservado expresamente en el testamento, completa, corrige, modifica ú ordena nuevamente las disposiciones contenidas en éste».³³ Es tractava de documents privats que havien de respectar la forma del testament però podien regular la successió com a complementaris d'un testament base.³⁴ La doctrina parteix de la idea que el valor de les memòries testamentàries es fonamenta en la declaració del testador feta en un testament, de la qual cosa es deriva que es pot nomenar hereu en la memòria³⁵ i que aquesta forma part del testament.³⁶

L'ús de les memòries testamentàries es va generalitzar i rarament un testament no preveia la possibilitat d'atorgar-ne, fins al punt que es van convertir en una clàusula d'estil en part per la facilitat del seu atorgament, en part per la impossibilitat, abans de la promulgació del CC, d'atorgar un testament hològraf, ja que aquest cobreix en

32. Pedro GÓMEZ DE LA SERNA i Juan Manuel MONTALBÁN, *Elementos de derecho civil y penal de España*, Madrid, Librería de Sánchez, 1877, p. 29-30; Domingo Ramón DOMINGO DE MORATÓ, *El derecho civil español con las correspondencias del romano, tomadas de los códigos de Justiniano y de las doctrinas de sus intérpretes, en especial de las instituciones y del Digesto romano hispano de D. Juan Sala*, Valladolid, Analecta, 1877, p. 208 i seg.; Salvador del VISO, *Lecciones elementales de derecho civil*, tom II, València, J. Marian y Sanz, 1879, p. 310; Federico GLÜCK, *Commentario alle Pandette*, traducció i notes de P. Bonfante, Milà, Società Editrice Libreria, 1909, p. 396.

33. Domingo Ramón DOMINGO DE MORATÓ, *El derecho civil español con las correspondencias del romano*, p. 208. En similar sentit, vegeu la Sentència del Tribunal Suprem (STS) de 29 de setembre de 1956 (RJ 1956/3167).

34. Manuel ALBALADEJO GARCÍA, «Comentario al artículo 672 CC», a *Comentarios al Código civil y compilaciones forales*, tom IX, vol. 1-A, Madrid, Edersa, 1990, p. 173.

35. Vegeu Domingo Ramón DOMINGO DE MORATÓ, *El derecho civil español con las correspondencias del romano*, p. 209-210. Tanmateix, segons Quintus Mucius SCAEVOLA, *Código civil*, tom XII, Madrid, Editorial Reus, 1950, p. 176, aquesta possibilitat fou considerada abusiva i per això el Ministeri de Gràcia i Justícia dictà una real ordre circular dirigida als presidents de les audiències de Cuba en la qual es recomanava a aquestes que, amb l'objecte d'evitar abusos, el nomenament d'hereu només pogués fer-se en un testament o codicil, tot i que a la pràctica això era tan freqüent que l'ordre va caure en l'oblit, segons paraules de Scaevola.

36. Felipe SÁNCHEZ ROMÁN, *Estudios de derecho civil*, Madrid, Sucesores de Rivadeneyra, 1910, p. 336; Domingo Ramón DOMINGO DE MORATÓ, *El derecho civil español con las correspondencias del romano*, p. 209-210.

part les necessitats d'atorgar un document successori sense complir les formalitats del testament.³⁷

També la jurisprudència del Tribunal Suprem va acceptar la validesa de les memòries testamentàries com a part integrant del testament.³⁸ La qüestió més debatuda, tanmateix, era la prova de l'autenticitat de la memòria. En aquest sentit, eren freqüents els procediments en què s'intentava negar la validesa de la memòria per falta de referència en el testament,³⁹ per incompliment de les clàusules *ad cautelam* o per altres qüestions formals.⁴⁰ Tampoc no era un obstacle per a la seva validesa que el testament parlés d'una memòria i n'apareguessin més, si es demostrava que formaven una unitat.⁴¹ Quant al contingut, s'acceptava que s'instituís un marmessor o es modi-

37. Felipe SÁNCHEZ ROMÁN, *Estudios de derecho civil*, p. 336-337.

38. STS de 14 de juliol de 1879 (*Gaceta*, 3 desembre 1879), STS de 30 de juny de 1876 (*Gaceta*, 23 juny 1876) i STS de 24 de febrer de 1882 (*Gaceta*, 9 juny 1882).

39. En efecte, en la STS de 22 de febrer de 1871 (*Gaceta*, 10 abril 1871) s'analitza la validesa com a memòria testamentària d'un document en què s'atorga un llegat a favor del cunyat de l'atorgant que l'hereva es negava a complir al·legant la manca de validesa de la memòria perquè el testament no feia referència a la possibilitat d'atorgar una memòria en el futur. Per això, el TS diu que «el papel firmado por D. Francisco Losada en 30 de Diciembre de 1865 no es testamento, codicilo ni verdadera memoria testamentaria supuesto que no indicó siquiera que fuese su voluntad hacerla en el testamento que en unión con su mujer Doña Carmen de la Costa otorgó el 16 de Diciembre de 1841, ni reúne los requisitos esenciales para su validez». En similar sentit, vegeu la STS de 30 de juny de 1876 (*Gaceta*, 23 agost 1876) i la STS de 7 d'octubre de 1854.

De fet, la STS de 14 de febrer de 1884 (*Gaceta*, 30 julio 1884) nega la validesa a una memòria testamentària que respectava tots els requisits formals perquè la persona que havia escrit la memòria resultava molt beneficiada per aquesta, i això fa sospitar el Tribunal que no és autèntica.

40. Així, la STS de 7 d'octubre de 1873 (*Gaceta*, 22 octubre 1873) tracta un supòsit en què la causant havia establert en testament que expressaria la seva voluntat relativa a la institució d'hereu i els llegats en una memòria que començaria amb les paraules «En el nombre de la Santísima Trinidad, Padre, Hijo y Espíritu Santo» i que es trobaria tancada en una carpeta sobre la qual es llegiria «Memoria testamentaria de Doña Josefa Lecumberri». Després de la seva mort es va trobar una carpeta en què es llegia «La Memoria testamentaria obra en poder de la Madre Priora de la Enseñanza de Tudela». Els hereus sostenien que la memòria era nul·la perquè se n'havia tallat amb unes tisores la part inferior, perquè la memòria feia referència a la persona depositària d'aquesta, i no al causant, com deia el testament, i perquè la memòria havia estat presentada oberta. Tot i això, el TS va considerar autèntica la memòria.

En la STS de 10 de juliol de 1850 la causant havia establert que atorgaria una memòria que començaria amb les paraules «Jesús, María y José», firmada per ella i posterior al testament. El Tribunal Suprem va acceptar la validesa d'una memòria tot i que no complia el requisit d'estar autografiada.

En la STS de 13 de desembre de 1882 (*Gaceta*, 28 maig 1883) s'accepta que el testador estableixi que la memòria no s'obri fins a un moment determinat.

En la STS de 19 d'octubre de 1861 (*Gaceta*, 23 octubre 1861) s'accepta la validesa d'unes memòries testamentàries que modificaven el testament perquè, encara que no estaven signades per la testadora, complien la clàusula *ad cautelam* de començar amb les paraules «Alabado y glorificado sea Dios».

41. Així, la STS de 13 de juny de 1877 (*Gaceta*, 5 setembre 1877) diu «[q]ue si resulta de autos que una testadora anunció en su testamento la existencia de una memoria, disponiendo "que si entre sus papeles ó en poder de otra persona de su confianza apareciese una memoria escrita por ella ó por otra persona firmada de su mano en la que hiciera declaraciones, mandas o cualquiera otra cosa concerniente á disponer

fiqués la institució d'hereu.⁴² D'altra banda, encara que el més freqüent era que la memòria testamentària fos posterior al testament, res no impedia que un testament fes referència a aquesta com a document ja existent.⁴³

Tanmateix, la tendència normativa precodificadora no recollia de manera clara la figura de les memòries testamentàries. Així, el *Proyecto de apéndice del Código civil para Cataluña de la Academia de Derecho de Barcelona*⁴⁴ no en feia esment, ja que en el seu article 20 diu que «[l]a sucesión se defiere por la voluntad del hombre manifestada en testamento o en codicilo, y en su defecto por disposición de la ley», i afegeix que «[p]odrá también deferirse en una parte por voluntad del hombre, y en otra por disposición de la ley. Queda en este sentido modificado el art. 658 del Código Civil». I amb similar redacció ho exposa l'article 65 de l'*Anteproyecto de apéndice del derecho catalán al Código civil de Joaquín Almeda*.

No és fins a la publicació de l'*Apéndice al Código civil* de Joan J. Permanyer y Ayats⁴⁵ que trobem una referència expressa a les memòries, ja que en l'article 724 aquest estableix que «[t]oda disposición que sobre institución de heredero, mandas o

---

de sus intereses, en papel simple ó sellado, era su voluntad se tuviera, observara y cumpliera como parte de su testamento, y se mandara protocolizar con éste a su fallecimiento, á fin de que se cumpla lo que en ella se ordena” y si bien la testadora sólo habló de una memoria, el número de las halladas ha sido dos, sobre cuya autenticidad no ha habido ninguna cuestión, ni se ha puesto en duda la primera, ya porque la segunda no la deroga expresamente, ya porque la índole de sus disposiciones respectivas la hacen considerar ésta como una continuación de aquella y ámbas expresión de un todo en el que debe buscarse la voluntad de la testadora». Per això el Tribunal Suprem accepta la validesa d'ambdues tot i que el testament parlava només d'una. En sentit similar, vegeu la STS de 28 de gener de 1862 (*Gaceta*, 7 febrer 1862).

42. Així, la STS de 14 de juliol de 1879 (*Gaceta*, 3 desembre 1879) accepta la validesa d'una memòria a la qual el testament es referia així: «Esta mi disposición testamentaria tendrá al cumplirse las variaciones que acaso haré, bien en algún papel suelto, bien en algún libro o cuaderno, con tal de que estén indicados bajo esta contraseña: Dios me de su santa gracia y gloria, ó bajo esta otra: Referencias a mi testamento, firmado en Cádiz el 31 de Agosto de 1854, que entregué al escribano Don Bartolomé Rivera. Bastará pues, cualquiera de ambas indicaciones comprobatorias para el cumplimiento que corresponda, porque lo que así apareciere, por grande que sea la diferencia encontrada y aunque mi firma no esté puesta, siempre que todo esté escrito por mí mismo, se entenderá parte integrante del presente testamento, que podrá ser variado también por otro posterior ó codicilo con los requisitos legales, y lo será forzosamente en cuanto al nombramiento de herederos sin necesidad de nuevo otorgamiento si habiendo otorgamiento si habiendo contraído matrimonio hubiese tenido sucesión». En una memòria que respectava les clàusules *ad cautelam*, el causant va nomenar un marmessor i va instituir un nou hereu, de manera que va modificar, doncs, la memòria testamentària anterior.

43. Així succeeix en la STS de 30 de gener de 1856, on el testament diu: «[...] y después de cumplido y pagado cuanto dispongan, del remanente que quedare de todos sus bienes, de cualquier clase que sean, instituye y nombra por única y universal heredera de todos ellos á la persona que tiene designada y escrita de su puño y letra con fecha anterior á este poder en una memoria que se hallará cerrada entre sus papeles, o de quien merezca su confianza, para que los que sean los haya, goce y herede con la bendición de Dios, á quien pide la encomiende».

44. *Proyecto d'apèndix del Codi civil per Catalunya*, Barcelona, 1896.

45. *Apéndice al Código civil*, aprovat per la Comisió de Codificació, de la qual era vocal Joan J. Permanyer y Ayats, Barcelona, 1915.

legados haga el testador, refiriéndose a cédulas o papeles privados que después de su muerte aparezcan en su domicilio o fuera de él, será nula si no están escritos y firmados por el testador, con expresión del año, mes y día en que se otorguen». A banda de la semblança amb el que serà l'article 672 CC, dos elements destaquen de la referència a la cèdula o memòria: d'una banda, que s'exigeix la referència a la memòria en el testament, per la qual cosa sembla que es manté la memòria com un document *per relationem*; de l'altra, que s'exigeixen la forma manuscrita i la data de l'atorgament de la memòria.

A més, l'article 256 de l'*Apéndice de derecho catalán al Código civil* estableix: «Las memorias testamentarias firmadas por el testador a que aluda un testamento anterior o posterior a la fecha de aquellas tendrán fuerza obligatoria, cualquiera que sea su forma, con tal que se demuestre su autenticidad».⁴⁶ Tot i que finalment es va eliminar la referència al testament posterior, és significatiu que aquest apèndix recollís la possibilitat que la memòria fes esment d'un testament anterior o posterior.

Mentre era vigent el CC, la doctrina catalana deia en relació amb les memòries testamentàries: «A més de les memòries de confiança, relatives a la distribució de tota l'herència, n'hi ha que no són secretes i van destinades a donar instruccions de caràcter singular als hereus que no ho són de confiança o als marmessors: memòries que redacta el testador fora del testament, per tenir més facilitat per variar-les. Reben força del testament que mana complir-les tant si són anteriors o posteriors; i encara que el testament no en faci esment. No és aplicable a Catalunya l'art. 672 CC, que exigeix que les memòries tinguin els requisits dels testaments ològrafs, per tal de donar-los eficàcia». I afegeix que «[l]es memòries testamentàries també poden revelar el nom de l'hereu quan el testador es reserva la facultat de manifestar-lo fora de testament».⁴⁷

L'article 107 de la Compilació de dret civil de Catalunya (CDCC) de 1960⁴⁸ disposava: «Las memorias testamentarias firmadas en todas sus hojas por el testador, que aludan a un testamento anterior, valdrán como codicilo, cualquiera que sea su forma, con tal que se reconozca en cualquier tiempo su autenticidad y reúnan, en su caso, los requisitos formales exigidos por el testador en su testamento». I afegia en un segon paràgraf: «No obstante, en las memorias testamentarias sólo podrán ordenarse disposiciones referentes a dinero que no exceda de la vigésima parte del caudal relicto y a joyas, ropas y ajuar doméstico». La CDCC de 1984⁴⁹ simplement traduí l'article al català sense modificar-ne el contingut.

46. Art. 256 de l'*Apéndice de derecho catalán al Código civil. Proyecto formulado antes de la promulgación del Código por el eminente jurisconsulto Don Manuel Durán y Bas*, 1930.

47. Antoni M. BORRELL I SOLER, *Dret civil vigent a Catalunya*, Barcelona, Editorial Reus, 1923, p. 214.

48. Llei 40/1960, de 21 de juliol (*Boletín Oficial del Estado* [BOE], núm. 175 [22 juliol 1960]).

49. Decret legislatiu 1/1984, de 19 de juliol de 1984 (*Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [DOGC], núm. 456 [27 juliol 1984]).

L'article 123 del Codi de successions⁵⁰ regulà de manera similar la institució, però introduí la possibilitat de disposar, per mitjà de memòries testamentàries, sobre la donació dels propis òrgans o de la despulla, la incineració o la forma d'enterrament. L'article 421-21 CCCat augmenta el límit quantitatiu al 10 % del cabal relict.⁵¹

2. CONCEPTE, NATURALESA I FUNCIÓ

La normativa catalana ha establert sempre la idea que les memòries testamentàries valen com a codicil, i això ha plantejat el dubte si estem davant un veritable codicil o no.⁵² La doctrina ha entès que podem considerar que estem davant un codicil de contingut limitat, que és una altra forma testamentària, o que la memòria es converteix en codicil quan reuneix els requisits per a ser-ho.⁵³ També s'ha dit que és una mena de codicil de rang inferior⁵⁴ o un codicil en sentit ampli,⁵⁵ i fins i tot ambdues figures s'han equiparat en bona mesura.⁵⁶

50. Llei 40/1991, de 30 de desembre (DOGC, núm. 1544 [21 gener 1992]). Art. 123 del Codi de successions (CS):

Les memòries testamentàries signades en tots els fulls pel testador i que al·ludeixin a un testament anterior valen com a codicil, sigui quina sigui llur forma, sempre que es demostrï o es reconegui en qualsevol temps llur autenticitat i compleixin, si escau, els requisits formals exigits pel testador en el seu testament.

Això no obstant, en les memòries testamentàries només poden ésser ordenades disposicions referents a diners que no excedeixin la vintena part del cabal relict, a objectes personals, joies, roba i parament de casa i a obligacions de moderada importància a càrrec dels hereus o els legataris.

En memòria testamentària també es pot disposar sobre la donació dels propis òrgans o de la despulla, la incineració o la forma d'enterrament.

51. Llei 10/2008, de 10 de juliol, del llibre quart del Codi civil de Catalunya, relatiu a les successions (DOGC, núm. 5175 [17 juliol 2008]). El llibre IV del Codi civil de Catalunya estableix en el seu art. 421-21:

1. Les memòries testamentàries signades pel testador en tots els fulls o, si escau, per mitjà d'una signatura electrònica reconeguda i que al·ludeixin a un testament anterior valen com a codicil, sigui quina sigui llur forma, si es demostra o es reconeix en qualsevol temps llur autenticitat i compleixen, si escau, els requisits formals que el testador exigeix en el seu testament.

2. En les memòries testamentàries, només es poden ordenar disposicions que no excedeixin el 10% del cabal relict i que es refereixin a diners, objectes personals, joies, roba i parament de casa o a obligacions d'importància moderada a càrrec dels hereus o els legataris.

3. En les memòries testamentàries, es poden adoptar previsions sobre la donació dels propis òrgans o del cos i sobre la incineració o la forma d'enterrament.

52. Encarna ROCA TRIAS, «Memòries testamentàries», p. 266; Núria RAHOLA I D'ESPONA, *Institució de la memòria testamentària*, Barcelona, Vicens Vives, 2000, p. 100 i seg.

53. Encarna ROCA TRIAS, «Memòries testamentàries», p. 266.

54. Luis ROCA-SASTRE MUNCUNILL, *Derecho de sucesiones*, tom I, Barcelona, Bosch, 1995, p. 232.

55. Robert FOLLIA CAMPS, «Artículo 421-21 CCCat», a Lluís JOU MIRABENT (coord.), *Sucesiones: Libro cuarto del Código civil de Cataluña*, Madrid, Sepín, 2011, p. 169.

56. Manuel José de ROMEO LAGUNAS, «Especialidades testamentarias en Cataluña», *Revista General de Legislación y Jurisprudencia*, vol. II (1962), p. 97.

Tanmateix, creiem que la memòria testamentària es caracteritza per dues notes que impedeixen considerar-la com un codicil. D'una banda, es tracta d'una disposició *mortis causa* essencialment aformal, a diferència del codicil, que ha de complir els mateixos requisits formals que el testament (art. 421-20.3 CCCat). En efecte, la memòria testamentària ha d'ésser autèntica, tots els seus fulls han d'estar signats i ha de complir els requisits que, si escau, hagi establert el causant, però la llei no exigeix que hagi de respectar la forma del testament.

D'altra banda, requereix l'existència d'una *relatio* amb un testament, la qual cosa no succeeix respecte al codicil. Així, l'article 421-21.1 CCCat disposa que la memòria testamentària ha de referir-se a un testament anterior llevat que el testador disposi una altra cosa. Podria succeir que una memòria que al·ludeix a un testament anterior arribi a tenir validesa conforme a un testament posterior que estableix expressament la seva no-revocació. Però, en qualsevol cas, ha d'existir una relació entre la memòria i el testament, sigui aquesta anterior o posterior. Per tant, les memòries no són un codicil perquè requereixen una relació amb un testament.

Tot i que la doctrina parla de codicils aformals⁵⁷ per a referir-se a les memòries i que, certament, aquestes no requereixen les formalitats dels codicils, tenen les seves pròpies regles formals relatives a la demostració d'autenticitat, la necessitat de signatura o l'exigència de determinats requisits formals del causant.

Això no significa que una memòria no pugui convertir-se en codicil si compleix els requisits formals d'aquest. Així, per exemple, ens podríem plantejar la possibilitat que una memòria que acompanya un testament ineficax sigui vàlida com a codicil hològraf. Però, justament si acceptem la conversió, és perquè tàcitament estem reconeixent que es tracta d'un altre tipus de disposició *mortis causa*.

En efecte, la memòria testamentària és un tipus de disposició *mortis causa* diferent del codicil que podríem definir com una disposició *mortis causa* essencialment aformal que troba la seva eficàcia *per relationem* amb un testament i que ha de respectar els límits quantitius i qualitius establerts legalment.

Quan la llei disposa que les memòries valen com a codicil, no ho fa en el sentit tècnic de l'article 421-20 CCCat, sinó en el sentit de ser una disposició testamentària complementària i integradora.⁵⁸ La referència al codicil és un reducte històric del *codicili testamenti confirmati* romà, que en el seu origen es caracteritzava per ser una disposició *mortis causa* que no havia de complir els requisits formals del testament

57. Miquel MASOT MIQUEL, «Sobre memorias testamentarias y codicilos», p. 420; Eulalia AMAT I LLARI, «Las memorias testamentarias en el derecho civil catalán», *La Llei de Catalunya i Balears*, núm. 2 (1995), p. 760; Encarna ROCA TRIAS, «Memòries testamentàries», p. 266-267; Encarna ROCA TRIAS i Lluís PUIG FERRIOL, *Institucions de dret civil de Catalunya*, València, Tirant lo Blanch, 2009, p. 175-176.

58. Pedro del POZO CARRASCOSA, Antoni VAQUER ALOY i Esteve BOSCH CAPDEVILA, *Derecho civil de Cataluña: Derecho de sucesiones*, Madrid, Atelier, 2009, p. 75; Encarna ROCA TRIAS i Lluís PUIG FERRIOL, *Institucions de dret civil de Catalunya*, p. 175; Encarna ROCA TRIAS i Lluís PUIG FERRIOL, *Fundamentos de derecho civil*, Barcelona, Bosch, 1979, p. 267.

però que el complementava.⁵⁹ I és que en tots els ordenaments acaba sorgint la necessitat de dotar el causant d'un tipus de disposició *mortis causa* menor que li permeti certa autonomia i flexibilitat en la manifestació de la seva voluntat testamentària.

Tradicionalment s'havia atribuït a les memòries una funció de protecció de la intimitat del causant, atès que permetien garantir la confidencialitat de la identitat dels hereus, que no havia de ser revelada davant els testimonis,⁶⁰ sinó que en el testament es feia una crida a la institució d'hereu i la identitat d'aquest es feia constar en la memòria. Tanmateix, actualment aquesta utilitat ha desaparegut perquè la necessitat de testimonis per tal d'atorgar testament és excepcional (art. 421-10 CCCat).

D'altra banda, s'ha dit que la memòria testamentària presenta cert interès pels avantatges fiscals⁶¹ que significa una disposició d'aquest tipus i que segurament justifiquen la limitació quantitativa de les disposicions que poden realitzar-se en una memòria, tot i que, com es veurà, aquesta afirmació és discutible. En qualsevol cas, el legislador les ha ampliat d'un 5 % a un 10 % del cabal relicte.

També s'ha dit que les memòries permetien mantenir oculta la voluntat del causant, cosa que també succeïa amb l'herència de confiança i el testament tancat.⁶² Tanmateix, la memòria té l'avantatge que no implica la necessitat de la confiança d'una persona i que no requereix la intervenció notarial.

En realitat, la veritable utilitat de les memòries testamentàries és la seva gran flexibilitat i la facilitat d'atorgament, que permet al causant fer disposicions menors de manera autònoma. La memòria testamentària apareix en l'actualitat en el dret civil català com una forma de disposar *mortis causa* reservada a la distribució de béns de poc valor o residuals.⁶³

3. TIPUS DE MEMÒRIES TESTAMENTÀRIES

Tradicionalment les memòries testamentàries s'han distingit entre les dispositives, les particionals i les interpretatives.⁶⁴ En les dispositives, el testador complementa el seu testament amb disposicions *mortis causa* relatives principalment a llegats. Es

59. En dret romà coexistien els codicils confirmats en testament, els no confirmats en testament i els intestats. El codicil actual compleix la funció dels codicils intestats i els no confirmats en testament. Les memòries testamentàries, en canvi, equivalen al codicil confirmat en testament. Sobre formes codicil·lars, vegeu Ricardo PANERO GUTIÉRREZ, *Derecho romano*, p. 751.

60. Xavier ROCA FERRER, *Comentarios al Código de sucesiones de Cataluña*, tom 1, *Ley 40/1991, de 30 de diciembre*, Barcelona, Bosch, 1994, p. 471; Robert FOLLIA CAMPS, «Artículo 421-21 CCCat», p. 168.

61. José GASSIOT MAGRET, *Comentarios a la Compilación del derecho civil especial de Cataluña*, Barcelona, Bosch, 1980, p. 134.

62. Joan MARSAL I GUILLAMET, *El testament*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2000, p. 82-83.

63. Xavier ROCA FERRER, *Comentarios al Código de sucesiones de Cataluña*, p. 471.

64. Encarna ROCA TRIAS, «Memòries testamentàries», p. 261.

tracta de disposicions en què el causant estableix uns llegats que els hereus o altres legataris hauran de complir.

Les memòries testamentàries particionals signifiquen l'execució del que s'ha disposat en el testament, i segons l'article 464-4.1 CCCat la partició la pot fer el causant per mitjà d'un acte *inter vivos* o *mortis causa* i pot comprendre tota l'herència o només una part del cabal relicte o béns concrets i determinats. A més, el causant pot establir regles de partició vinculants.

S'ha dit que, per tal que puguem parlar de partició, el causant ha d'haver distribuït tots els béns practicant totes les operacions, perquè, si no, estarem davant de meres indicacions o normes generals que hauran de ser tingudes en compte quan es faci la veritable partició.⁶⁵ Tanmateix, l'article 464-4.1 CCCat estableix la possibilitat que la partició sigui de tota l'herència o bé d'una part. Per això podem distingir entre regles particionals totals, regles particionals parcials i partició pròpiament dita, però en qualsevol cas estem davant d'un element del procés particional.

També s'ha afirmat que mitjançant una memòria testamentària es pot complementar el testament, però no es pot revocar, per la qual cosa no es pot modificar mitjançant una memòria particional el contingut de la institució d'hereu.⁶⁶ Tanmateix, l'article 464-4.2 CCCat disposa que si el causant fa la partició en el mateix acte en què disposa de l'herència i hi ha contradicció entre les clàusules de partició i les de disposició, prevalen les primeres, i que, si la partició es fa en un acte separat, prevalen les clàusules dispositives, llevat que siguin revocables i puguin ser revocades efectivament per l'acte que conté la partició.

Si tenim en compte que la memòria complementa el testament i forma amb aquest una unitat, podem entendre que la partició s'ha fet en el mateix acte i, per tant, prevalen les clàusules particionals. D'altra banda, però, no pot oblidar-se que la memòria és atorgada amb posterioritat al testament tot i formar-ne part, per la qual cosa podem entendre aplicable la regla de la partició feta en un acte separat segons la qual regeixen les regles dispositives llevat que siguin revocables i puguin ser revocades per l'acte esmentat.

Pensem que pot aportar llum a aquesta problemàtica la idea que una partició que modifica les disposicions testamentàries representa una nova disposició, per la qual cosa no es tracta que la partició modifiqui la disposició, sinó si pot existir una nova disposició que revoqui l'anterior.⁶⁷ És cert que l'article 421-6.2 CCCat estableix una

65. Javier LETE ACHIRICA, «Comunidad hereditaria y partición», a M. del Carmen GETE-ALONSO Y CALERA (dir.), *Tratado de derecho de sucesiones*, tom II, Cizur Menor, Aranzadi-Thomson Reuters, 2011, p. 2564.

66. Encarna ROCA TRIAS, «Memòries testamentàries», p. 261.

67. La doctrina ha entès, en relació amb el Codi civil, que la partició ha de respectar la llegítima i les disposicions testamentàries perquè en cas contrari podria impugnar-se. Vegeu Manuel ALBALADEJO GARCÍA, «Dos aspectos de la partición hecha por el testador», *Anuario de Derecho Civil*, 1948, p. 952 i seg.; Félix PASTOR RIDRUEJO, *La revocación del testamento*, Barcelona, Nauta, 1964, p. 84-85. Sembla que es postula en sentit contrari Javier LETE ACHIRICA, «Comunidad hereditaria y partición», p. 2566.

regla interpretativa segons la qual si dues disposicions testamentàries són incompatibles, ambdues són ineficaces. Tanmateix, pensem que aquesta regla no és aplicable en aquest cas, ja que no poden equiparar-se una contradicció dispositiva feta en un testament i, per tant, en el mateix moment temporal, i una contradicció que, tot i formar part d'una unitat, s'ha fet en moments diferents, com succeeix en el cas que analitzem. En aquest cas, ha de prevaldre l'element temporal i haurem d'entendre que la disposició feta en una memòria en un moment posterior pot revocar la disposició feta en un testament sempre que la memòria prevegi una partició que impliqui una modificació dispositiva que es pugui realitzar per mitjà d'una memòria testamentària. És a dir, pot revocar-se un llegat fet en un testament, però no la institució d'hereu.

Finalment, en la memòria interpretativa, la *relatio* actua com una manera de determinar un element de la relació que pugui romandre indeterminat o com un aclariment d'una disposició del testament al qual es refereix. Així, per exemple, pot revelar els motius que impulsen el causant a deixar a un hereu una quota més elevada que als altres o la manera d'identificar un bé objecte de llegat.⁶⁸

4. REQUISITS FORMALS DE VALIDESA

4.1. FORMA

L'article 421-21.1 CCCat estableix:

Les memòries testamentàries signades pel testador en tots els fulls o, si escau, per mitjà d'una signatura electrònica reconeguda i que al·ludeixin a un testament anterior valen com a codicil, sigui quina sigui llur forma, si es demostra o es reconeix en qualsevol temps llur autenticitat i compleixen, si escau, els requisits formals que el testador exigeix en el seu testament.

Per tant, el primer requisit de forma és que la memòria estigui signada en tots els fulls o mitjançant una signatura electrònica. La signatura, doncs, pot ser manuscrita però també electrònica. La signatura electrònica reconeguda es basa en un certificat que es genera mitjançant un dispositiu de seguretat i que té, en relació amb els documents electrònics, el mateix valor que la signatura manuscrita en relació amb els documents en paper.⁶⁹

Com que la memòria pot tenir qualsevol forma, normalment la signatura manuscrita es fa servir quan la disposició *mortis causa* consta en un document físic,

---

68. Enric JARDÍ CASANY, *Testaments hològrafs, codicils i memòries testamentàries*, Barcelona, Bosch, 1977, p. 99.

69. Això es desprèn de l'art. 3 de la Llei 59/2003, de 19 de desembre, de signatura electrònica (BOE, núm. 304 [20 desembre 2003]).

manuscrit o mecanografiat. En canvi, la tecnologia existent a l'abast del causant permet recollir la memòria en documents informàtics, cas en què caldrà considerar la signatura electrònica. Creiem que, en aquest cas, serà suficient que hi hagi una signatura per document, i no una per a cadascuna de les planes virtuals.

El legislador català demostra amb aquesta mesura que és sensible als recursos que ofereix l'avenç de la tecnologia. Tanmateix, la doctrina ha estat molt crítica amb aquesta possibilitat perquè detecta el perill de la facilitat de l'ús fraudulent de la signatura electrònica.⁷⁰ En efecte, la necessària agilitat del tràfic jurídic aconsella l'ús de la signatura electrònica en determinats negocis *inter vivos* i compensa el possible ús fraudulent d'aquesta amb el recurs a les regles generals d'ineficàcia o responsabilitat. Tanmateix, la possibilitat de detectar l'ús fraudulent de la signatura electrònica és més difícil en el cas dels negocis *mortis causa*, atès que el causant no pot contribuir a la identificació de l'ús fraudulent d'aquesta.

Una manera de compensar la possibilitat legal de fer servir la signatura electrònica en la memòria testamentària és l'establiment de clàusules *ad cautelam* en el testament. Així, una memòria signada electrònicament que no respecti les solemnitats exigides pel causant en el testament, esdevé ineficax.

D'altra banda, la memòria testamentària val com a codicil sigui quina sigui la seva forma. Com ja s'ha dit, el terme no s'utilitza aquí en el sentit estricte de l'article 421-20 CCCat, ja que la memòria no pot existir en la successió intestada perquè ha de referir-se a un testament i perquè val com a codicil «sigui quina sigui llur forma», és a dir, sense necessitat que compleixi les formes exigides al codicil per a la seva validesa.⁷¹ Per tant, l'exigència de les solemnitats testamentàries que l'article 421-21.3 CCCat exigeix al codicil no és aplicable a la memòria.

Aquesta innecessarietat de forma posa de manifest una diferència essencial de la memòria testamentària en el dret català en relació amb les memòries recollides en l'article 672 CC, on s'exigeix, per tal que tinguin validesa, que es trobin recollides en forma hològrafa. En efecte, en dret català les memòries testamentàries no requereixen forma hològrafa,⁷² la qual cosa no significa que no puguin recollir-se com a tals.

70. Recull aquesta idea Marian GILI SALDAÑA, «Article 421-21 CCCat», a Joan EGEA i Josep FERRER (dir.), *Comentari al llibre quart del Codi civil de Catalunya, relatiu a les successions*, Barcelona, Atelier, 2009, p. 251; José Miguel MEZQUITA GARCÍA-GRANERO, «El testamento en el nuevo libro IV del Código civil de Cataluña», a *El nou dret successori del Codi civil de Catalunya: Materials de les Quinzenes Jornades de Dret Català a Tossa, 25 i 26 de setembre de 2008*, Girona, Publicacions UdG, 2009, p. 109-110; i Robert FOLLIA CAMPS, «Artículo 421-21 CCCat», p. 168.

71. Eulalia AMAT i LLARI, «Las memorias testamentarias en el derecho civil catalán», p. 760, es planteja si la referència al codicil pot significar, atès que s'exigeixen al codicil les mateixes solemnitats externes que als testaments, que la memòria hagi de respectar també la forma dels testaments. Creiem que la resposta ha d'ésser negativa.

72. Encarna ROCA TRIAS i Lluís PUIG FERRIOL, *Fundamentos de derecho civil*, p. 268, i Miquel MASOT MIQUEL, «Sobre memorias testamentarias y codicilos», p. 419.

El legislador no exigeix, doncs, cap solemnitat a les memòries més enllà de la signatura. Tanmateix, el mateix testador pot establir en el testament clàusules *ad cautelam* amb la finalitat de garantir l'autenticitat de les memòries. Es tracta d'una potestat del causant i, per tant, la pot exercir o no. En cap cas el fet de no fer-ho impedeix atorgar memòries posteriorment,⁷³ sempre que aquestes alludeixin a un testament anterior. En aquest cas, necessàriament la *relatio* ha de constar en el propi testament, per la qual cosa, com s'ha dit, caldrà considerar complert el requisit d'alludir al testament si la memòria no fa referència expressa a aquest però recull les clàusules *ad cautelam* exigides pel legislador.

Les clàusules *ad cautelam* són fórmules com ara expressions, en molts casos de contingut religiós, sobre la determinació del lloc en què han d'aparèixer, la persona que ha de custodiar-les o qualsevol altra solemnitat que consideri el testament i que hagi de respectar la memòria testamentària.⁷⁴ Res no impedeix, d'altra banda, que la

73. Manuel José de ROMEO LAGUNAS, «Especialidades testamentarias en Cataluña», p. 98-99.

74. La jurisprudència dona una bona mostra de clàusules *ad cautelam* exigides pel causant. Així, la STS de 7 d'octubre de 1873 (*Gaceta*, 22 octubre 1873) diu que la memòria havia de començar amb les paraules «En el nombre de la Santíssima Trinidad, Padre, Hijo y Espíritu Santo» i que s'havia de trobar tancada en una carpeta sobre la qual es llegiria «Memoria testamentaria de Doña Josefa Lecumberriz». En la STS de 10 de juliol de 1850 la causant havia establert que atorgaria una memòria que començaria amb les paraules «Jesús, María y José», firmada per ella i posterior al testament. En la STS de 13 de desembre de 1882 (*Gaceta*, 28 mayo 1883) s'accepta que el testador estableixi que la memòria no s'obri fins a un moment determinat. En la STS de 19 d'octubre de 1861 (*Gaceta*, 23 octubre 1861) s'accepta la validesa d'unes memòries testamentàries que modificaven el testament perquè, si bé no estaven signades per la testadora, complien les clàusules *ad cautelam* de començar amb les paraules «Alabado y glorificado sea Dios». La STS de 13 de juny de 1877 (*Gaceta*, 5 setembre 1877) diu «[q]ue si resulta de autos que una testadora anunciò en su testamento la existencia de una memoria, disponiendo “que si entre sus papeles ó en poder de otra persona de su confianza apareciese una memoria escrita por ella ó por otra persona firmada de su mano en la que hiciera declaraciones, mandas o cualquiera otra cosa concerniente á disponer de sus intereses, en papel simple ó sellado, era su voluntad se tuviera, observara y cumpliera como parte de su testamento, y se mandara protocolizar con éste a su fallecimiento, á fin de que se cumpla lo que en ella se ordena” y si bien la testadora sólo habló de una memoria, el número de las halladas ha sido dos, sobre cuya autenticidad no ha habido ninguna cuestión, ni se ha puesto en duda la primera, ya porque la segunda no la deroga expresamente, ya porque la índole de sus disposiciones respectivas la hacen considerar ésta como una continuación de aquella y ámbas expresión de un todo en el que debe buscarse la voluntad de la testadora». La STS de 14 de juliol de 1879 (*Gaceta*, 3 desembre 1879) accepta la validesa d'una memòria a la qual el testament es referia així: «[...] esta mi disposición testamentaria tendrá al cumplirse las variaciones que acaso haré, bien en algún papel suelto, bien en algún libro o cuaderno, con tal de que estén indicados bajo esta contraseña: Dios me de su santa gracia y gloria, ó bajo esta otra: Referencias a mi testamento, firmado en Cádiz el 31 de Agosto de 1854, que entregué al escribano Don Bartolomé Rivera. Bastará pues, cualquiera de ambas indicaciones comprobatorias para el cumplimiento que corresponda, porque lo que así apareciere, por grande que sea la diferencia encontrada y aunque mi firma no esté puesta, siempre que todo esté escrito por mí mismo, se entenderá parte integrante del presente testamento, que podrá ser variado también por otro posterior ó codicilo con los requisitos legales, y lo será forzosamente en cuanto al nombramiento de herederos sin necesidad de nuevo otorgamiento si habiendo otorgamiento si habiendo contraído matrimonio

clàusula *ad cautelam* exigeixi la forma hològrafa,⁷⁵ però en aquest cas aquesta exigència no serà per llei, ja que l'article 421-21 CCCat no l'exigeix, sinó per voluntat del testador.

Algun autor entén que cal indicar l'any, el mes i el dia en què es van atorgar les memòries.⁷⁶ Tanmateix, nosaltres creiem que tal requisit no es desprèn de la literalitat de l'article 421-21.1 CCCat, que només exigeix que la memòria es refereixi a un testament anterior. Per això, la referència al testament, la mera inclusió de les clàusules codicil·lars que aquell preveu o qualsevol altre fet que demostrï la referència al testament anterior, és suficient. Això es desprèn de l'aplicació supletòria a les memòries testamentàries de la regla—prevista per al testament—de l'article 422-1.3 CCCat (*ex art.* 421-22 CCCat), segons la qual la manca de data d'atorgament que pugui afectar la validesa de l'acte se salva si es pot acreditar d'una altra manera. Per tant, no creiem que sigui necessària la inclusió de la data. En allò essencial, la memòria té la data del testament al qual es refereix,⁷⁷ tot i que, per a algunes qüestions, com ara la determinació de la capacitat, cal tenir en compte que, tot i formar una unitat des d'un punt de vista substantiu, testament i memòria s'han atorgat en moments diferents, la qual cosa pot adquirir rellevància a l'hora de determinar possibles variacions de la capacitat.

L'article 421-21 CCCat estableix que les memòries han d'ésser autèntiques. L'autenticitat de la memòria pot deduir-se de la comparació de la lletra del testador amb la lletra del document, de la comprovació de l'existència dels requisits formals exigits pel testador, etcètera.⁷⁸

---

hubiese tenido sucesión». La STS de 30 de gener de 1856 en relació amb el testament diu: «[...] y después de cumplido y pagado cuanto dispongan, del remanente que quedare de todos sus bienes, de cualquier clase que sean, instituye y nombra por única y universal heredera de todos ellos á la persona que tiene designada y escrita de su puño y letra con fecha anterior á este poder en una memoria que se hallará cerrada entre sus papeles, o de quien merezca su confianza, para que los que sean los haya, goce y herede con la bendición de Dios, á quien pide la encomiende». La STS de 30 d'octubre de 1944 (RJ 1944/1180) fa referència a un testament en el qual una de les clàusules declara que «si entre sus papeles, tanto en su casa de Valtierra como en la de Zaragoza, o si en poder de alguna persona que la presente, se encontrase alguna memoria testamentaria en sobre cerrado y lacrado que indique serlo, que esté toda escrita de letra de la testadora, firmadas todas sus hojas por la misma y que principie con las palabras siguientes "Vivan Jesús, María y José", los herederos fiduciarios que nombrará la presentarán al Juzgado para la declaración de tal, se protocolizará en la notaría de esta ciudad que corresponda, y darán cumplimiento a la misma en todas sus partes».

75. Xavier ROCA FERRER, *Comentarios al Código de sucesiones de Cataluña*, p. 472.

76. Marian GILI SALDAÑA, «Article 421-21 CCCat», p. 248.

77. Xavier ROCA FERRER, *Comentarios al Código de sucesiones de Cataluña*, p. 473.

78. Encarna ROCA TRIAS i Lluís PUIG FERRIOL, *Fundamentos de derecho civil*, p. 268.

4.2. CAPACITAT

L'article 421-3 CCCat diu que poden testar totes les persones que d'acord amb la llei no siguin incapaces per a fer-ho. L'article 421-4 CCCat afegeix que són incapaces per a testar els menors de catorze anys i els qui no tenen capacitat natural. Per tant, la regla general de capacitat per a testar en dret civil català és tenir més de catorze anys i capacitat natural.

Tanmateix, l'article 421-17 CCCat estableix que només poden atorgar testament hològraf les persones majors d'edat i les emancipades. Per això hi ha autors que s'han plantejat si la capacitat exigida per a atorgar memòries és la general de testar o la pròpia del testament hològraf, atès que consideren que les memòries testamentàries són una mena de codicil hològraf.⁷⁹

Entenem, però, com s'ha exposat, que la memòria no és un codicil en sentit estricte i que en dret civil català tampoc ha de tenir necessàriament forma hològrafa, per la qual cosa és suficient tenir capacitat general i més de catorze anys per a atorgar memòries testamentàries. A més, defensar el contrari ens portaria a acceptar que el causant pot atorgar un testament no hològraf i, en canvi, no pot atorgar un document menys rellevant com és la memòria.⁸⁰ D'altra banda, l'article 2 *in fine* de la Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener de 1996, de protecció jurídica, disposa que les normes limitadores de la capacitat d'obrar del menor s'han d'interpretar de manera restrictiva.

D'altra banda, en relació amb l'existència de capacitat natural, presumim *ex article* 421-3 CCCat que el causant la té llevat que es demostrï la seva incapacitat. Així com en relació amb l'edat, si el causant té edat suficient per a atorgar el testament, la té en relació amb l'atorgament de la memòria que s'hi refereix, pel que fa a la capacitat natural, pot tenir-ne en el moment d'atorgar testament i haver-la perdut en el moment d'atorgar la memòria i viceversa.

Per això les anàlisis de l'existència de capacitat del causant per a atorgar testament i per a atorgar la memòria s'han de fer de manera independent. En efecte, tot i que la memòria forma part del testament perquè és un document *per relationem*, la determinació de la capacitat del causant en el moment d'atorgar el testament no implica que aquesta es mantingui en el moment de redactar la memòria.

Tanmateix, això planteja si la incapacitat del causant per a atorgar un dels dos documents significa la nul·litat de l'altre o no. D'entrada, diríem que la incapacitat del causant en el moment d'atorgar la memòria implica la ineficàcia d'aquesta i el manteniment de l'eficàcia del testament, atès que aquest és autònom. En canvi, la ineficàcia del testament per manca de capacitat comporta la de les memòries testamentàries, ja

---

79. Eulalia AMAT I LLARI, «Las memorias testamentarias en el derecho civil catalán», p. 761.

80. Per això Eulalia AMAT I LLARI, «Las memorias testamentarias en el derecho civil catalán», p. 761, arriba a la mateixa conclusió que és suficient la capacitat general de testar per a atorgar memòries testamentàries.

que aquestes són accessòries d'aquell. Ara bé, quan el testament és ineficaç per manca de capacitat del testador, les memòries poden tenir validesa com a codicil si resulta possible en el cas concret una conversió.

4.3. DISPOSICIÓ *PER RELATIONEM*

L'article 421-21.1 CCCat estableix que les memòries testamentàries han de fer referència a un testament anterior i que aquest pot establir algun tipus de requisit formal dirigit a garantir i demostrar l'autenticitat de les memòries. Diverses qüestions es desprenen d'aquest article.

En primer lloc, que l'article parli de memòries «que al·ludeixin a un testament anterior» ens planteja la possibilitat que estem davant un negoci jurídic *per relationem*. Hem d'entendre per negoci jurídic *per relationem* «el negocio perfecto e incompleto en el que la determinación de su contenido o de alguno de sus elementos esenciales se realiza mediante la remisión a elementos extraños al mismo».⁸¹ D'aquí deriva l'existència d'una relació de complementarietat i dependència entre el testament base i la disposició *per relationem*. Podem afirmar, doncs, que la memòria testamentària constitueix una disposició *per relationem* del testament que complementa.⁸² Per tant, la memòria no és autònoma ni pot existir al marge de la successió testada, cosa que sí que es pot afirmar del codicil.⁸³

L'expressió «que al·ludeixin a un testament anterior» fa plantejar-se si, a més d'aquesta possibilitat, és factible acceptar que el testament sigui posterior a la memòria.⁸⁴ Cal tenir present, d'una banda, que, tot i que la literalitat de l'article 421-21.1 CCCat fa referència a un testament anterior, tradicionalment s'havia permès que la memòria fos anterior o posterior al testament. En efecte, la Sentència del Tribunal

81. María Dolores DÍAZ-AMBRONA BARDAJÍ, *El negocio jurídico «per relationem» en el Código civil*, Madrid, Dykinson, 1994, p. 75.

82. Encarna ROCA TRIAS, «Memòries testamentàries», p. 265; Carmen VILA RIBAS, «Los codicilos y las memorias testamentarias», a M. del Carmen GETE ALONSO Y CALERA (dir.), *Tratado de derecho de sucesiones*, tom I, Madrid, Civitas, 2011, p. 619; Encarna ROCA TRIAS i Lluís PUIG FERRIOL, *Fundamentos de derecho civil*, tom III, vol. 1, Barcelona, Bosch, 1979, p. 265; Encarna ROCA TRIAS i Lluís PUIG FERRIOL, *Instituciones de dret civil de Catalunya*, p. 175; Pedro del POZO CARRASCOSA, Antoni VAQUER ALOY i Esteve BOSCH CAPDEVILA, *Derecho civil de Cataluña*, p. 74; Miquel MASOT MIQUEL, «Sobre memorias testamentarias y codicilos», p. 419; Joan MARSAL i GUILLAMET, *El testament*, p. 79; Joan MARSAL i GUILLAMET, *Manual de dret civil català*, dirigit per Ferran Badosa Coll, Madrid i Barcelona, Marcial Pons, 2003, p. 663; Luis ROCA-SASTRE MUNCUNILL, *Derecho de sucesiones*, p. 238; Robert FOLLIA CAMPS, «Artículo 421-21 CCCat», p. 168.

83. Encarna ROCA TRIAS, «Memòries testamentàries», p. 267.

84. Sembla decantar-se per una solució afirmativa Eulalia AMAT i LLARI, «Las memorias testamentarias en el derecho civil catalán», p. 762; i per una de negativa, Encarna ROCA TRIAS, «Memòries testamentàries», p. 265-266, i Martín GARRIDO MELERO, *Derecho de sucesiones*, tom I, Madrid, Barcelona i Buenos Aires, Marcial Pons, 2009, p. 148-149.

Suprem (STS) de 25 de març de 1957 estableix la validesa d'una memòria anterior al testament.⁸⁵ A més, segurament aquesta solució s'empara en la lletra d'alguns apèndixs que exigien la referència a la memòria en un testament⁸⁶ o que la memòria havia de referir-se a un testament anterior o posterior.⁸⁷ D'altra banda, els preceptes legals s'han d'interpretar de manera integrada. I, per acabar, podem al·legar un argument històric, ja que en dret romà els codicils podien ser confirmats en testament o no i, en relació amb els que ho eren, la confirmació podia ser *in praeteritum*, quan es referia a codicils fets anteriorment, o *in futurum*, quan es referia als que es farien en un futur.⁸⁸ En efecte, si la memòria té el seu origen en el codicil romà i aquest pot ser anterior o posterior al testament que el confirma, també ho pot ser la memòria.⁸⁹

Per això entenem que d'entrada una memòria testamentària ha de fer referència a un testament anterior, però, tanmateix, això no s'ha d'entendre en un sentit literal, sinó en el sentit que complementa un testament del qual és accessòria i, per tant, hi pot haver excepcions.

En efecte, si un testament fa referència a unes memòries testamentàries que han de complir una forma determinada i es troba un document posterior que compleix aquests requisits però no fa referència al testament anterior, creiem que l'existència de la *relatio* s'ha d'entendre completa perquè, tot i que no hi ha una referència expressa, tàcitament sí que existeix.⁹⁰ En efecte, entenem que la memòria i el testament són una unitat⁹¹ testamentària *per relationem*, i aquesta s'ha d'entendre completa amb independència d'on aparegui la *relatio*. La relació consta tàcitament en ambdós documents: en el testament és l'establiment dels requisits formals que ha de complir la memòria, en la memòria és el compliment d'aquests requisits.

D'altra banda, el testament anterior pot exigir un seguit de requisits formals que ha de complir una memòria, però aquesta és una facultat de la qual el causant pot fer ús o no. Això significa que el causant pot atorgar memòries testamentàries encara que no hagués previst aquesta possibilitat en el testament, ja que és suficient que les memòries diguin que acompanyen un testament. Això permet una gran flexibilitat perquè no és necessari que el causant hagi previst la possibilitat d'atorgar les memòries, sinó que pot decidir l'oportunitat de tal mesura en un moment posterior.

85. STS de 25 de març de 1957 (RJ 1181/1957).

86. Vegeu l'art. 724 del projecte d'*Apèndice al Código civil* de Joan J. Permanyer y Ayats.

87. L'art. 256 de l'*Apèndice de derecho catalán al Código civil* estableix: «Las memorias testamentarias firmadas por el testador a que aluda un testamento anterior o posterior a la fecha de aquellas tendrán fuerza obligatori, cualquiera que sea su forma, con tal que se demuestre su autenticidad».

88. Biondo BIONDI, *Sucesión testamentaria y donación*, p. 631.

89. És cert, però, que en dret romà la *relatio* existia en el testament i no en el codicil, però, en qualsevol cas, existia.

90. En contra, Encarna ROCA TRIAS i Lluís PUIG FERRIOL, *Fundamentos de derecho civil*, p. 265; Encarna ROCA TRIAS i Lluís PUIG FERRIOL, *Instituciones de dret civil de Catalunya*, p. 175.

91. Biondo BIONDI, *Sucesión testamentaria y donación*, p. 32, considera que el testament pot estar redactat en dos o més documents que es consideren coparts d'un mateix testament.

Finalment, per aplicació de l'article 422-12.1 CCCat és possible que unes memòries testamentàries siguin eficaces i complementin un testament posterior si aquest salva la seva eficàcia manifestant de manera expressa que dites memòries no queden revocades. En aquest cas, la memòria pot fer referència a un testament anterior i, tanmateix, finalment pot acabar complementant un testament posterior que fa una crida a la seva eficàcia i no-revocació.

En definitiva, cal fer una interpretació finalista i integrada d'ambdós preceptes, més enllà de la literalitat dels articles, i concloure que el que és important en la memòria testamentària és que existeixi una relació entre aquesta i el testament del qual és accessòria i complementària, sense que sigui tan important en quin document consta aquesta *relatio*. En aquest sentit, l'objecte de la *relatio* pot ser una situació anterior, contemporània o posterior a la confecció del testament, ja que el que és important és l'existència d'una *relatio*⁹² que signifiqui l'accessorietat i la complementarietat de les memòries en relació amb el testament. D'altra banda, aquesta *relatio* pot ser expressa o tàcita.

Una última qüestió que cal considerar és si la memòria pot referir-se a un heretament.⁹³ Creiem que, per les característiques de l'heretament, que significa un acord de voluntats successòries, no poden atorgar-se memòries, que signifiquen una declaració de voluntat unilateral, llevat que aquesta possibilitat es prevegi en l'heretament.

En efecte, l'article 431-23.1 CCCat estableix que l'heretament vàlid «revoca el testament, el codicil, la memòria testamentària i la donació per causa de mort anteriors al seu atorgament, encara que hi siguin compatibles». L'article 431-23.2 CCCat afegeix que les «disposicions per causa de mort posteriors a l'heretament només són eficaces si l'heretament era preventiu o en la mesura que ho permeti la reserva per a disposar».

Per tant, com a regla general, l'atorgament d'heretament representa un fonament successori universal amb caràcter contractual i això impossibilita el causant per a atorgar qualsevol altre tipus de disposició *mortis causa*. Tanmateix, aquesta regla general queda excepcionada quan el mateix causant ha previst aquesta possibilitat mitjançant un heretament preventiu o una reserva de disposar. L'heretament preventiu significa l'atorgament d'un heretament en previsió que el causant no arribi a atorgar testament, per la qual cosa, si aquest finalment l'atorga, res no impedeix que amb posterioritat a l'atorgament del testament atorgui les memòries testamentàries. La reserva de disposar significa que el causant preveu la possibilitat de disposar, i això podrà fer-ho per mitjà d'una memòria testamentària.

92. Mario ALLARA, *Il testamento*, Pàdua, Università di Padova, 1936, p. 253-254.

93. Així, s'ho plantegen Encarna ROCA TRIAS, «Memòries testamentàries», p. 267, i Joan MARSAL I GUILLAMET, *El testament*, p. 80, que responen afirmativament tal qüestió.

5. CONTINGUT

5.1. TIPUS DE DISPOSICIONS

Tradicionalment s'ha discutit si les memòries poden contenir la institució d'hereu. En la doctrina prèvia a la codificació s'acceptava la previsió de la institució d'hereu en la memòria testamentària, tot i que es considerava que s'en podia fer un ús abusiu.⁹⁴ Tanmateix, sembla que la doctrina actual de dret civil català entén que la possibilitat de preveure la institució d'hereu queda exclosa de les memòries testamentàries.⁹⁵

Certament, de la literalitat de l'article 421-21 CCCat no podem deduir la impossibilitat de preveure la institució d'hereu, ja que s'estableix un límit quantitatiu i un límit qualitatiu, però no es diu res del tipus de disposició que s'ha de preveure. La doctrina ha deduït de l'article 423-1.1 CCCat que la institució d'hereu només pot fer-se en un testament, i no en una memòria testamentària.⁹⁶ Tanmateix, en realitat l'article 423-1.1 CCCat diu que el testament ha de contenir necessàriament la institució d'hereu, i tenint en compte que la memòria testamentària és *pars testamenti*, ens podríem plantejar si es pot considerar que es compleix aquest requisit preveient la institució universal en la memòria.

Un argument per a negar aquesta possibilitat és que l'article 421-21 CCCat, quan regula les memòries testamentàries, diu que aquestes han d'al·ludir a un testament anterior, i si el document *mortis causa* al qual es refereixen no preveu la institució d'hereu, difícilment es pot afirmar que sigui un testament. Per tant, per tal que la memòria compleixi el requisit de referir-se a un testament anterior, necessàriament el document a què es refereixi ha de contenir la institució d'hereu.

Sembla, doncs, clar que si no hi ha cap referència en el document previ a la institució d'hereu, aquest no pot ésser considerat un codicil. La qüestió és si podem acceptar que constitueix testament un document en el qual es preveu la institució d'hereu però en el qual el causant es reserva la determinació de la identitat de l'hereu per a fer-la en una memòria testamentària.⁹⁷

---

94. Sobre el tema, vegeu Domingo Ramón DOMINGO DE MORATÓ, *El derecho civil español con las correspondencias del romano*, p. 209-210; Quintus Mucius SCAEVOLA, *Código civil*, p. 176-178; Antoni M. BORRELL I SOLER, *Dret civil vigent a Catalunya*, p. 214.

95. Pedro del POZO CARRASCOSA, Antoni VAQUER ALOY i Esteve BOSCH CAPDEVILA, *Derecho civil de Cataluña*, p. 75; Marian GILI SALDAÑA, «Article 421-21 CCCat», p. 249; Xavier ROCA FERRER, *Comentarios al Código de sucesiones de Cataluña*, p. 473; Eulalia AMAT I LLARI, «Memorias testamentarias», a *Civil foral. Familia. Sucesiones. Memento práctico*, Madrid, Francis Lefebvre, 2010, p. 576; Robert FOLLIA CAMPS, «Artículo 421-21 CCCat», p. 168.

96. Eulalia AMAT I LLARI, «Las memorias testamentarias en el derecho civil catalán», p. 576.

97. Vegeu, en sentit afirmatiu, Antoni M. BORRELL I SOLER, *Dret civil vigent a Catalunya*, p. 214; i, en contra, Enric JARDÍ CASANY, *Testaments hològrafs, codicils*, p. 89.

L'article 423-2 CCCat estableix que la simple utilització pel testador del nom o la qualitat d'hereu com a disposició a títol universal, encara que no s'empri la paraula, implica la institució d'hereu, si és clara la voluntat del testador d'atribuir a l'afavorit la qualitat de successor en tot el seu dret o en una quota del seu patrimoni. En qualsevol cas, la persona instituïda hereva s'ha de poder identificar per la designació feta pel causant, i no importa tant la forma d'aquesta, sinó que realment es pugui saber amb certesa qui és la persona instituïda.⁹⁸ Així, si la persona cridada no es pot determinar de cap manera, la institució d'hereu és ineficaç i, amb aquesta, ho és el testament.

En un sentit estricte, podríem entendre que si de la literalitat del testament no podem deduir la identitat de l'hereu, no s'acompleix el requisit de la determinació i, per tant, el testament és ineficaç (art. 423-1 CCCat), tot i que podria tenir validesa com a codicil (art. 422-6.1 CCCat). En efecte, si en el testament es diu que s'institueix un hereu la identitat del qual es revelarà en la memòria, el document que ha d'ésser considerat com a testament no permet esbrinar la identitat de l'hereu, la qual cosa fa ineficaç la institució i el testament com a tal.

Ara bé, no és menys cert que, per tal d'entendre que la institució d'hereu queda determinada, podem recórrer a elements externs, de manera que es pot considerar que la determinació de la identitat de l'hereu del testament es pot fer a partir de la informació que apareix en la memòria testamentària. D'aquesta manera, testament i memòria formen veritablement una unitat indissoluble, atès que, per tal de considerar el testament com a tal, hem de recórrer a la memòria i, per tal de considerar la memòria vàlida, hem d'entendre que aquesta forma part del document previ, ja que només així aquell pot considerar-se un testament i fer vàlida la memòria. Podem dir que la determinació volitiva de la institució d'hereu s'ha de fer en un testament encara que la determinació de la persona es pugui fer en un document posterior *per relationem*.⁹⁹

Tot i tractar-se d'una interpretació forçada de la llei, creiem que és defensable perquè d'alguna manera la institució de l'hereu fiduciari (art. 424-1 i seg. CCCat) i la de l'hereu de confiança (art. 424-11.2 CCCat) tenen força semblances amb el mecanisme descrit. En efecte, quan el causant institueix un hereu fiduciari, la determinació de la identitat de l'hereu, tot i estar circumscrita a un àmbit concret de persones, és concretada amb posterioritat a la mort del causant i el nom de l'hereu no apareix tampoc en el testament, que, certament, ho és perquè sí que s'ha previst un hereu de confiança. En relació amb l'hereu de confiança, pot ésser substituït per una altra persona en cas de mort, sense que això signifiqui una nova institució. En el cas analitzat, la determinació de la identitat de l'hereu la fa el mateix causant, però no en el document principal en què es recull el testament, sinó en la memòria.

98. Pedro del POZO CARRASCOSA, Antoni VAQUER ALOY i Esteve BOSCH CAPDEVILA, *Derecho civil de Cataluña*, p. 106, i Encarna ROCA TRIAS i Lluís PUIG FERRIOL, *Instituciones de derecho civil de Catalunya*, p. 249-250.

99. Amb referència a l'art. 672 CC, vegeu Encarna ROCA TRIAS, «Memòries testamentàries», p. 262.

Per tal d'acceptar aquesta possibilitat, defensable però certament discutible, cal en tot cas que la persona designada hereva no rebi més del 10 % del cabal relict e i els béns descrits en l'article 421-21 CCCat. És a dir, cal coordinar la determinació de la institució d'hereu amb el límit qualitatiu i quantitatiu, la qual cosa pot representar un problema quan l'hereu previst d'aquesta manera adquireixi més del 10 % del cabal relict e per aplicació del dret d'acreixement. Per això segurament és més prudent no preveure la institució d'hereu de la manera descrita, especialment perquè l'esperit de la llei catalana, a diferència del que succeeix en altres ordenaments jurídics, com el del CC espanyol o el de Navarra, sembla reservar la institució de les memòries testamentàries per a disposicions menors.

Sí que es pot preveure en la memòria la distribució de l'herència entre els hereus ja instituïts en el testament, cas en el qual ens trobarem davant una memòria particional.

No hi ha dubte, en canvi, de la possibilitat de preveure llegats sempre que respectin el límit quantitatiu del 10 % i el límit qualitatiu que s'han comentat *ut supra*.

Finalment, en les memòries testamentàries es poden adoptar previsions sobre la donació dels propis òrgans o del cos i sobre la incineració o la forma d'enterrament. Ara bé, com que el coneixement d'aquestes disposicions no serà immediat a la mort del causant,¹⁰⁰ l'eficàcia d'aquestes previsions no queda assegurada, per la qual cosa es proposa fer-les constar en forma pública mitjançant unes instruccions relatives a la disposició del cadàver, la inhumació i les pompes fúnebres i en les quals es podrà nomenar un executor responsable.¹⁰¹ En efecte, l'article 212-3.2 CCCat preveu la possibilitat de fer un document de voluntats anticipades on constin previsions referents a donacions dels òrgans o del cos i a les formes d'enterrament o incineració.

5.2. LÍMIT QUANTITATIU

En les memòries testamentàries només es poden ordenar disposicions que no excedeixin el 10 % del cabal relict e i que es refereixin a diners, objectes personals, joies, roba i parament de casa, o a obligacions d'importància moderada a càrrec dels hereus o els legataris.

Amb la redacció del Codi de successions (CS) i la CDCC, que deia que les disposicions no podien excedir el 5 % del cabal relict e «referents a diners que no excedeixin la vintena part del cabal relict e, a objectes personals, joies, roba i parament de

---

100. José Miguel MEZQUITA GARCÍA-GRANERO, «El testamento en el nuevo libro IV», p. 110, i Robert FOLLIA CAMPS, «Artículo 421-21 CCCat», p. 169.

101. Xavier ROCA FERRER, *Comentarios al Código de sucesiones de Cataluña*, p. 473-474. Vegeu, en igual sentit, Marian GILI SALDAÑA, «Article 421-21 CCCat», p. 250, i Encarna ROCA TRIAS i Lluís PUIG FERRIOL, *Instituciones de dret civil de Catalunya*, p. 177.

casa i a obligacions de moderada importància a càrrec dels hereus o els legataris», la doctrina va considerar que el límit quantitatiu s'havia de predicar dels diners, però no dels altres objectes, que podrien excedir el 5 % del cabal relicte.¹⁰² Tanmateix, la Sentència del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (STSJC) de 16 de gener de 1995¹⁰³ va declarar nul·la una memòria en què es llegava l'obra artística d'un pintor perquè excedia el límit establert legalment, per la qual cosa sembla que no es recollia el criteri doctrinal i que la jurisprudència aplicava el límit quantitatiu a béns i diners. Aquest criteri jurisprudencial és el que ha recollit la redacció actual de la llei, que parla de «disposicions que no excedeixin el 10 % del cabal relicte i que es refereixin a diners, objectes personals, joies, roba i parament de casa o a obligacions d'importància moderada a càrrec dels hereus o els legataris», amb la qual cosa sembla més clar que el límit quantitatiu es refereix a diners i béns.¹⁰⁴

La STSJC de 9 de juny de 1997¹⁰⁵ també planteja la possible nul·litat d'una memòria testamentària perquè el llegat de tots els diners atorgat als néts excedeix el límit quantitatiu, tot i que el tribunal no arriba a manifestar-se sobre el tema perquè tal qüestió es presenta per primera vegada en l'àmbit cassacional.

Una altra qüestió d'aquest precepte que cal considerar és la modificació del límit quantitatiu que s'ha produït en el CCCat en relació amb el CS. En efecte, mentre que l'article 123 CS establia com a límit la vintena part (5 %) del cabal relicte, l'article 421-21.3 CCCat disposa que el límit és el 10 % del cabal relicte. Hi ha dos factors que poden haver influït en l'augment del límit quantitatiu.

D'una banda, si el 5 % es referia només als diners però no existia límit en relació amb els altres béns, té sentit que si el límit quantitatiu no se circumscriu als diners, sinó que s'amplia als béns, s'augmenta el percentatge del qual es pot disposar per mitjà d'una memòria.

Alguns autors sostenen que la disposició *mortis causa* mitjançant memòria testamentària pot tenir certs avantatges fiscals,¹⁰⁶ si això fos cert, podríem interpretar que augmentant el límit fins al 10 % del cabal relicte es fomenten aquests avantatges i, en conseqüència, l'atorgament de memòries testamentàries.

En efecte, cal fer el pagament tributari corresponent. En concret, l'aixovar tributa per un 3 % del cabal relicte llevat que es demostrï que el seu valor és superior o

102. Xavier ROCA FERRER, *Comentarios al Código de sucesiones de Cataluña*, p. 473; Marian GILI SALDAÑA, «Article 421-21 CCCat», p. 249. En contra, vegeu Eulalia AMAT I LLARI, «Las memorias testamentarias en el derecho civil catalán», p. 767.

103. Sentència del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (STSJC) de 16 de gener de 1995 (RJ 4460/1995).

104. Marian GILI SALDAÑA, «Article 421-21 CCCat», p. 249.

105. STSJC de 9 de juny de 1997 (RJ 6357/1997).

106. José GASSIOT MAGRET, *Comentarios a la Compilación del derecho civil especial de Cataluña*, p. 134.

inferior, ja que es tracta d'una presumpció.¹⁰⁷ L'article 15 de la Llei 29/1987, de 18 de desembre, de l'impost sobre successions i donacions, estableix que «[e]l ajuar domèstic formarà parte de la masa hereditaria y se valorarà en el 3 % del importe del caudal relicto del causante, salvo que los interesados asignen a este ajuar un valor superior o prueben fehacientemente su inexistencia o que su valor es inferior al que resulte de la aplicación del referido porcentaje». Tanmateix, l'article 421-21.2 CCCat estableix que en una memòria es pot disposar sobre diners, objectes personals, joies, roba i parament de casa o obligacions de moderada importància a càrrec dels hereus o els legataris. Per tant, tot el que no sigui aixovar domèstic, o ho sigui però el seu valor excedeixi el 3 % del cabal relicte, haurà de tributar en concepte d'herència o llegat.

En conseqüència, no sembla que la normativa tributària prevegi expressament cap tipus d'avantatge fiscal per a les disposicions fetes en una memòria. Una qüestió diferent és que les memòries es puguin fer servir per a eludir obligacions fiscals, atès que solen complir-se voluntàriament.¹⁰⁸

Tampoc sembla que el fet de disposar dels béns per mitjà d'una memòria i, per tant, *mortis causa*, sigui més beneficiós que fer-ho *inter vivos*, ja que les donacions i les successions tenen el mateix tractament fiscal d'acord amb la Llei de l'impost de successions i donacions de Catalunya.¹⁰⁹

En qualsevol cas, la justificació de la limitació quantitativa té l'origen en les menors exigències formals de la memòria testamentària respecte de les requerides pel testament o el codicil,¹¹⁰ ja que, si bé la disposició *mortis causa* té més rellevància, el legislador preveu la necessitat d'unes garanties formals que aportin seguretat. En efecte, es constata, a partir d'un estudi comparat de diferents ordenaments, que com més senzilla i flexible és la forma de les memòries, menys possibilitats tenen quant al seu contingut i viceversa. El dret civil català preveu molt pocs requisits formals per a la memòria, però, en canvi, en limita molt el contingut, ja que ni permet recollir la institució d'hereu ni permet disposar només per llegat però sense limitació quantitativa i qualitativa del contingut.

Cal preguntar-se també què succeiria si el causant hagués atorgat diverses memòries testamentàries que respectessin les exigències formals però que en el seu conjunt sobrepassessin el límit quantitatiu legal. Cal aclarir que, per tal que poguessin coexistir, haurien d'ésser compatibles quant al seu contingut. Encara que considerades individualment respectessin el límit del 10 %, no sembla que pogués acceptar-se la validesa de totes perquè una interpretació global de les disposicions posaria en

---

107. Sobre el tema, vegeu M. Dolores ARIAS ABELLÁN, «Régimen fiscal de la sucesión hereditaria (I): hecho imponible y deudores del impuesto sobre sucesiones», a M. del Carmen GETE-ALONSO Y CALERA (dir.), *Tratado de derecho de sucesiones*, tom II, Madrid, Civitas, 2011, p. 2647.

108. Eulalia AMAT I LLARI, «Las memorias testamentarias en el derecho civil catalán», p. 759.

109. Art. 57 de la Llei 19/2010, de 7 de juny, de l'impost de successions i donacions de Catalunya (DOGC, núm. 5648 [11 juny 2010]).

110. Eulalia AMAT I LLARI, «Las memorias testamentarias en el derecho civil catalán», p. 767.

evidència la contravençió de la llei i la voluntat del causant de transgredir la legalitat. Tanmateix, pensem que pot mantenir-se l'eficàcia de les memòries que respectin aquest límit quantitatiu i declarar-se ineficaç l'última de les memòries o totes les darreres que sobrepassin el límit.¹¹¹ És a dir, podríem fer servir el criteri quantitatiu per a determinar la validesa de les memòries. Tanmateix, també és possible fer servir el criteri temporal, de manera que les memòries posteriors revoquin les anteriors en allò que siguin incompatibles. Una manera d'agrupar ambdós criteris és entendre que les memòries posteriors revoquen les anteriors en allò que sigui incompatible i, per tant, si l'última memòria assoleix el límit del 10 %, revoca totes les anteriors per ésser aquestes incompatibles. En cas que no estiguin datades i no se'n pugui establir l'ordre cronològic, cosa perfectament possible pel fet que la data no és un requisit de validesa, s'haurà de declarar la ineficàcia de totes les memòries.

5.3. LÍMIT QUALITATIU

D'altra banda, l'article 421-21.2 CCCat estableix que per mitjà d'una memòria pot disposar-se sobre diners, objectes personals, joies, roba i parament de casa o obligacions de moderada importància a càrrec dels hereus o els legataris. És a dir, el precepte preveu la possibilitat de disposar sobre determinats béns mobles.

La primera qüestió que cal remarcar és que, sigui quin sigui l'objecte de la disposició, ha de respectar el límit quantitatiu del 10 % del cabal relict, ja que cal posar en relació ambdós límits: el quantitatiu i el qualitatiu.

Una segona qüestió que s'ha de dirimir és si l'enumeració de l'article 421-21.2 CCCat és una llista oberta o tancada. Tot i que l'enumeració és concreta, sembla que el que seria més adient és permetre disposar sobre altres tipus de béns mobles o inclús immobles sempre que es respectés el límit quantitatiu.¹¹² Tanmateix, la STSJ de 16 de gener de 1995 va declarar ineficaç una memòria que disposava sobre l'obra pictòrica d'un reputat artista perquè sobrepassava amb escreix els límits legals. Ens podem preguntar què hauria resolt el Tribunal si s'hagués disposat sobre l'obra pictòrica no prevista en l'enumeració legal, però aquesta no hagués sobrepassat el límit quantitatiu, però el cert és que no sembla que la jurisprudència entengui que estem davant una llista oberta.

Ara bé, creiem que res no impedeix fer una interpretació extensiva dels béns mobles previstos en el precepte analitzat. Així, creiem que els diners s'han d'entendre en un sentit ampli, i tant es poden presentar en forma líquida com en dipòsits bancaris de qualsevol tipus. Els objectes personals permeten una interpretació àmplia, de ma-

111. Pedro del POZO CARRASCOSA, Antoni VAQUER ALOY i Esteve BOSCH CAPDEVILA, *Derecho civil de Cataluña*, p. 75.

112. Eulàlia AMAT I LLARI, «Las memorias testamentarias en el derecho civil catalán», p. 766-767.

nera que ho és qualsevol bé moble que tingui un valor sentimental o una utilitat personal per al causant. Així, pensem que pot ser-ho un quadre o fins i tot un conjunt de quadres o altres obres artístiques que hagin tingut un valor específic i personal per al causant.

D'altra banda, tot i que les memòries dispositives han d'ésser sobre els béns o les obligacions indicades, res no impedeix atorgar memòries interpretatives¹¹³ o participacionals que es refereixin a altres tipus de béns, ja que aquí el causant no disposa pròpiament d'aquests, sinó que tan sols en fa una distribució o fa una interpretació de la seva voluntat expressada en el testament.

Així, per exemple, pensem que per mitjà d'una memòria pot establir-se l'eficàcia d'una disposició testamentària en favor del cònjuge després que s'hagi produït una situació de crisi matrimonial. En efecte, l'article 422-13 CCCat disposa que les disposicions fetes al cònjuge o la parella són ineficaces si posteriorment es produeix una situació de crisi matrimonial, llevat que del context del testament, el codicil o la memòria es desprengui que la disposició s'hauria fet igualment. Creiem que forma part de les facultats interpretatives del testador establir en una memòria que les disposicions fetes en un testament en favor de qui va ser cònjuge o parella es mantenen, perquè no es tracta d'una nova disposició que potser no respectaria els límits de la memòria, sinó que tan sols és una previsió interpretativa relativa al testament que no modifica els seus termes, sinó que tan sols els aclareix.

6. EFICÀCIA DE LES MEMÒRIES TESTAMENTÀRIES

6.1. NUL·LITAT I CONVERSIÓ DE LES MEMÒRIES

Així com en el règim del CC pot ser difícil diferenciar formalment unes memòries testamentàries d'un testament hològraf, en el CCCat això és senzill perquè el testament hològraf, com tot testament, exigeix per a la seva validesa el nomenament de la institució d'hereu (art. 423-1 CCCat), per la qual cosa és clar quin document és el testament i quin és la memòria. Per contra, per a diferenciar el testament hològraf de la memòria, banda de la manca d'exigències formals en aquesta, també ha de contenir, com a regla general, la *relatio* amb el testament.

Un cop qualificada la memòria com a tal, haurem de determinar el testament al qual es refereix, ja que la memòria és un document *per relationem* envers aquell, per la qual cosa existeix una relació de complementarietat entre si que fa que constitueixin una unitat testamentària. És aquesta accessorietat i dependència la que explica que la nul·lilitat del testament comporti la de les memòries testamentàries, llevat que siguin

---

113. Carmen VILA RIBAS, «Los codicilos y las memorias testamentarias», a M. del Carmen GETE-ALONSO Y CALERA (dir.), *Tratado de derecho de sucesiones*, tom I, Madrid, Civitas, 2011, p. 619.

compatibles amb un testament anterior que hagi de subsistir per causa de la nul·litat del posterior.¹¹⁴

Aquest és el fonament de la previsió de l'article 422-4.2 CCCat, que disposa que «[l]a nul·litat del testament implica la de tots els codicils i les memòries testamentàries atorgats pel testador, llevat que siguin compatibles amb un testament anterior que hagi de subsistir per la nul·litat del posterior», i el paràgraf tercer del mateix article disposa que «[l]a caducitat del testament produeix les mateixes conseqüències que la seva nul·litat».

Per tant, com que les memòries són accessòries del testament, han de seguir totes les seves vicissituds, per la qual cosa la ineficàcia del testament comporta, com a regla general, la de les memòries, mentre que la regla inversa no és veritable, això és, la ineficàcia de les memòries no comporta la ineficàcia del testament.

Davant la nul·litat del testament, tenim la possibilitat de convertir la memòria en codicil, si reuneix els requisits per a ser-ho, o bé la possibilitat que acompanyi un testament previ al nul amb el qual sigui compatible.

En efecte, si existeix un testament previ al declarat nul que adquireix novament eficàcia com a conseqüència de la nul·litat del posterior, i el contingut de la memòria és compatible amb aquest, la memòria complementarà el dit testament, segons el que es desprèn de l'article 422-4.2 CCCat. Peròensem que, fins i tot quan no es pot salvar la memòria per aquesta via, se'n pot mantenir l'eficàcia mitjançant la seva conversió en codicil.

Quan l'accessorietat de la memòria és substantiva, necessàriament es produeix la ineficàcia del testament com a document principal i la de la memòria que s'hi refereix, mentre que, quan l'accessorietat és merament formal, la memòria pot adquirir eficàcia mitjançant el mecanisme de la conversió.

En efecte, la doctrina accepta la possibilitat d'aplicar la conversió de la memòria en un codicil.¹¹⁵ L'article 421-22 CCCat disposa que s'han d'aplicar al codicil i les memòries les disposicions dels testaments, incloent-hi les relatives a llur nul·litat i ineficàcia. Aquest precepte s'ha de posar en relació amb l'article 422-6 CCCat, que preveu la conversió del testament nul per manca de la institució d'hereu o per defecte de forma, en codicil o testament hològraf. En relació amb el que aquí ens interessa, hem d'entendre que la memòria que acompanya un testament nul pot tenir validesa si reuneix els requisits d'un codicil, la qual cosa normalment succeeix en forma de codicil hològraf. Lògicament, aquí la conversió no es produeix per manca de la institució d'hereu en el testament, perquè la memòria no pot contenir aquesta

114. M. del Carmen GETE-ALONSO Y CALERA, Josep LLOBET AGUADO, Judith SOLÉ RESINA i Maria YSÀS SOLANES, *Derecho de sucesiones vigente en Catalunya*, València, Tirant lo Blanch, 2008, p. 63-64; Encarna ROCA TRIAS i Lluís PUIG FERRIOL, *Fundamentos de derecho civil*, p. 297; Pedro del POZO CARRASCOA, Antoni VAQUER ALOY i Esteve BOSCH CAPDEVILA, *Derecho civil de Cataluña*, p. 75.

115. Eulàlia AMAT I LLARI, «Las memorias testamentarias en el derecho civil catalán», p. 769-770.

institució, sinó per manca de validesa del testament al qual acompanya aquesta memòria.

Quan la memòria sigui accessòria de manera substantiva respecte al testament, la ineficàcia d'aquest significarà la d'aquella. Entenem per *accessorietat substantiva* la que és predicable d'una memòria el contingut de la qual és intrínsecament inseparable del contingut del testament, de tal manera que no és possible mantenir-ne l'eficàcia un cop declarat nul el testament. Això succeeix quan en la memòria es fan disposicions merament interpretatives o particionals del testament, de manera que, si la previsió testamentària esdevé nul·la, no té sentit mantenir la validesa d'una regla interpretativa o particional d'una previsió que no té efectes. Per tant, en aquest cas l'accessorietat de la memòria significa la manca de substantivitat pròpia d'aquesta quant al seu contingut i, en conseqüència, la impossibilitat de la seva conversió en codicil.

Per contra, quan l'accessorietat és merament formal en el sentit que existeix una *relatio* entre el testament i les memòries com a resultat de la referència expressa o tàcita en aquest sentit per part del causant, però des del punt de vista del contingut les memòries testamentàries tenen independència i substantivitat pròpia, és possible la conversió de la memòria en codicil si reuneix els requisits formals per a ser-ho. Es tracta de la memòria en què es preveuen llegats que complementen les previsions fetes en un testament però que poden existir al marge d'aquestes.

Cal estudiar, però, com la causa de nul·litat concreta del testament afecta la memòria (art. 422-1 CCCat). És a dir, si el testament i la memòria constitueixen una unitat testamentària, ens hem de plantejar si la causa de nul·litat del testament afecta la memòria. Així, en relació amb la capacitat necessària per a testar i atorgar una memòria testamentària, cal dir que la capacitat del testador s'ha de predicar en relació amb cadascun dels documents, de manera que la manca de capacitat per a testar, o bé per no haver assolit l'edat necessària o bé per manca de capacitat natural (art. 421-4 CCCat), no implica necessàriament que manqui la capacitat per a atorgar la memòria, per la qual cosa la nul·litat del testament per aquesta causa no contamina la validesa de la memòria com a tal, ja que la seva ineficàcia deriva de la del testament, sinó com a codicil en cas que aquesta opció sigui possible. El causant que no tenia l'edat legalment exigida per a testar pot haver-la assolit en el moment d'atorgar la memòria testamentària, de la mateixa manera que el causant sense capacitat natural en el moment de testar pot tenir-la en el moment d'atorgar la memòria, si bé en aquest cas ens plantejem la possibilitat de considerar convalidat el testament nul per manca de capacitat si la memòria atorgada amb plena capacitat s'hi refereix.

En relació amb el no compliment dels requisits formals del testament, que comportarà la ineficàcia d'aquest, comporta també la ineficàcia de la memòria, però aquesta pot convertir-se en codicil si reuneix els requisits per a ser-ho.

Respecte als vicis del consentiment en el testament, la situació és equivalent a la de manca de capacitat. L'existència d'un vici de la voluntat en el moment d'atorgar testament s'ha d'analitzar de manera independent de l'existència del vici de la volun-

tat en el moment d'atorgar la memòria. La nul·litat del testament per aquesta causa comportarà la nul·litat de la memòria, però si el vici no es pot predicar d'aquesta, la memòria pot tenir validesa com a codicil. Ens plantejem aquí de nou si el fet d'atorgar la memòria sense vicis del consentiment i referent al testament nul, pot significar la convalidació d'aquell. Reforça aquesta posició el fet que s'ha afirmat que els vicis del consentiment s'han d'interpretar més laxament en matèria de successions que en matèria contractual.¹¹⁶

Finalment, si el testament és nul per manca de la institució d'hereu, pot aplicar-se la clàusula codicil·lar de l'article 422-6 CCCat. Ara bé, això ens fa plantejar què succeeix amb les memòries referides a un testament que ja no existeix com a tal però que subsisteix com a codicil. És cert que l'article 421-21 CCCat exigeix que les memòries es refereixin a un testament anterior i que en aquest cas això no es dona, però, tanmateix, creiem que cal diferenciar els supòsits en què la ineficàcia és originària dels supòsits en què és sobrevinguda.¹¹⁷ En efecte, quan la manca de la institució d'hereu és originària, la memòria no complementa cap testament, ja que aquest no ha arribat a existir com a tal, mentre que quan és sobrevinguda, la memòria complementava d'origen un testament, per la qual cosa va néixer vàlidament d'acord amb el dret. La ineficàcia del testament comporta la de la memòria, però res no impedeix, segons la nostra opinió, que aquesta esdevingui vàlida novament fruit de la seva conversió en codicil compatible amb el testament convertit al seu torn en codicil.

6.2. REVOCACIÓ

L'article 422-12 CCCat estableix que «[l]atorgament del testament revoca els codicils i les memòries testamentàries anteriors, llevat que el testador disposi una altra cosa». Per tant, la regla general és que el testament atorgat amb posterioritat revoca la memòria testamentària i el testament al qual complementa, però el causant pot mantenir la validesa i l'eficàcia de la memòria disposant que el darrer testament no té efectes revocatoris en relació amb aquesta. És en aquest supòsit quan pot donar-se el cas que una memòria acompanyi un testament posterior, i no un d'anterior, com estableix l'article 421-21 CCCat.

Per contra, l'article 431-23.1 CCCat disposa que «[l]heretament vàlid revoca el testament, el codicil, la memòria testamentària i la donació per causa de mort anteriors al seu atorgament, encara que siguin compatibles». Tanmateix, l'article 431-23

116. Pedro del POZO CARRASCOSA, Antoni VAQUER ALOY i Esteve BOSCH CAPDEVILA, *Derecho civil de Cataluña*, p. 83-84.

117. Sobre la manca d'institució d'hereu originària i sobrevinguda, vegeu Pedro del POZO CARRASCOSA, Antoni VAQUER ALOY i Esteve BOSCH CAPDEVILA, *Derecho civil de Cataluña*, p. 83, i Encarna ROCA TRIAS i Lluís PUIG FERRIOL, *Instituciones de dret civil de Catalunya*, p. 184.

CCCat estableix que «[l]es disposicions per causa de mort posteriors a l'heretament només són eficaces si l'heretament era preventiu o en la mesura que ho permeti la reserva de disposar». Per això creiem que una interpretació integrada dels preceptes permetria afirmar que mitjançant un heretament amb reserva de disposar es pot salvar la validesa d'una memòria atorgada amb anterioritat.

L'article 422-12.4 CCCat estableix que la revocació expressa d'una memòria testamentària es pot fer en una memòria o un codicil posteriors. És a dir, una memòria pot ser revocada per una altra memòria o codicil. A més, una memòria pot revocar una altra memòria de manera expressa o de manera tàcita en allò que siguin incompatibles.¹¹⁸ És a dir, poden coexistir diverses memòries i pot produir-se una revocació de les parts incompatibles. També poden coexistir dues o més memòries complementàries entre si sense que es produeixi una revocació sempre que el seu contingut sigui compatible i compleixin els requisits exigits legalment. Podríem parlar, doncs, de memòries entre les quals es produeix una revocació absoluta, memòries entre les quals es produeix una revocació relativa, memòries complementàries o memòries successives.¹¹⁹

Se'n planteja, però, si una memòria pot revocar tàcitament i parcialment un testament o un codicil anteriors en allò que siguin incompatibles. Segons la nostra opinió, res no impedeix que la memòria, tot i que formi part del testament, pugui, atès que és atorgada en un moment posterior, revocar parcialment alguna disposició testamentària, sempre que ho faci en l'àmbit del contingut que li és propi.¹²⁰ No creiem que sigui aplicable aquí la regla de l'article 421-6.2 CCCat segons la qual si dues previsions d'un testament són incompatibles de manera irreductible, cap de les dues té validesa. En efecte, tot i que testament i memòria formen una unitat testamentària, no podem desconèixer que la voluntat del causant manifestada en una memòria és posterior a la manifestada en el testament.

BIBLIOGRAFIA

- ALBALADEJO GARCÍA, Manuel. «Dos aspectos de la partición hecha por el testador». *Anuario de Derecho Civil*, 1948.
- «Comentario al artículo 672 CC». A: ALBALADEJO GARCÍA, Manuel; DÍAZ ALABART, Sílvia. *Comentarios al Código civil y compilaciones forales*. Tom IX, vol. 1-A. Madrid: Edersa, 1990.
- ALLARA, Mario. *Il testamento*. Pàdua: Università di Padova, 1936.
- AMAT I LLARI, Eulalia. «Las memorias testamentarias en el derecho civil catalán». *La Llei de Catalunya i Balears*, núm. 2 (1995).

118. Enric JARDÍ CASANY, *Testaments hològrafs, codicils*, p. 97-98.

119. La terminologia és d'Enric JARDÍ CASANY, *Testaments hològrafs, codicils*, p. 98.

120. Encarna ROCA TRIAS i Lluís PUIG FERRIOL, *Fundamentos de derecho civil*, p. 306-307.

- AMATI LLARI, Eulalia. «Memorias testamentarias». A: *Civilforal. Familia. Sucesiones: Memento práctico*. Madrid: Francis Lefebvre, 2010.
- AMELOTTI, Mario. *Le forme clasiche di testamento*. Vol. II. Torí: G. Giappichelli, 1967, p. 64-65.
- ARIAS ABELLÁN, M. Dolores. «Régimen fiscal de la sucesión hereditaria (I): hecho imponible y deudores del impuesto sobre sucesiones». A: GETE-ALONSO Y CALERA, María del Carmen (dir.). *Tratado de derecho de sucesiones*. Tom II. Cizur Menor: Thomson-Aranzadi, 2011.
- BALDI, Ubaldo Perusini. *In sextum codicis librum commentaria*. Venècia, 1586.
— *Super infortatio commentaria*. 1541.
- BARTOLO DA SASSOFERRATO. *Commentaria in secundam infortiati partem*. 1574.
- BIONDI, Biondo. *Sucesión testamentaria y donación*. Barcelona: Bosch, 1960.
- BORRELL I SOLER, Antoni M. *Dret civil vigent a Catalunya*. Barcelona: Editorial Reus, 1923.
- DALLA, Danilo; LAMBERTINI, Renzo. *Istituzioni di diritto romano*. Torí: G. Giappichelli, 2006, p. 467.
- DÍAZ-AMBRONA BARDAJÍ, María Dolores. *El negocio jurídico «per relationem» en el Código civil*. Madrid: Dykinson, 1994.
- DOMINGO DE MORATÓ, Domingo Ramón. *El derecho civil español con las correspondencias del romano, tomadas de los códigos de Justiniano y de las doctrinas de sus intérpretes, en especial de las instituciones y del Digesto romano hispano de D. Juan Sala*. Valladolid: Analecta, 1877.
- FOLLIA CAMPS, Robert. «Artículo 421-21 CCCat». A: JOU MIRABENT, Lluís (coord.). *Sucesiones: Libro cuarto del Código civil de Cataluña*. Madrid: Sepín, 2011.
- GARRIDO MELERO, Martín. *Derecho de sucesiones*. Tom I. Madrid; Barcelona; Buenos Aires: Marcial Pons, 2009.
- GASSIOT MAGRET, José. *Comentarios a la Compilación del derecho civil especial de Cataluña*. Barcelona: Bosch, 1980.
- GETE-ALONSO Y CALERA, M. Carmen; LLOBET AGUADO, Josep; SOLÉ RESINA, Judith; YSÀS SOLANES, María. *Derecho de sucesiones vigente en Cataluña*. València: Tirant lo Blanch, 2008.
- GILI SALDAÑA, Marian. «Article 421-21 CCCat». A: EGEA, Joan; FERRER, Josep (dir.). *Comentari al llibre quart del Codi civil de Catalunya, relatiu a les successions*. Barcelona: Atelier, 2009.
- GIORDANO-MONDELLO, Alfonso. *Il testamento per relationem*. Milà: Giuffrè, 1966.
- GLÜCK, Federico. *Commentario alle Pandette*. Traducció i notes de P. Bonfante. Milà: Società Editrice Libreria, 1909.
- GÓMEZ DE LA SERNA, Pedro; MONTALBÁN, Juan Manuel. *Elementos de derecho civil y penal de España*. Madrid: Librería de Sánchez, 1877.
- GUARINO, Antonio. *Istituzioni di diritto romano*. Nàpols: Jovene, 2006, p. 377.

- JARDÍ CASSANY, Enric. *Testaments hològrafs, codicils i memòries testamentàries*. Barcelona: Bosch, 1977.
- LETE ACHIRICA, Javier. «Comunidad hereditaria y partición». A: GETE-ALONSO Y CALERA, M. Carmen (dir.). *Tratado de derecho de sucesiones*. Tom II. Cizur Menor: Aranzadi-Thomson Reuters, 2011.
- MANFREDINI, Arrigo D. *Istituzioni di diritto romano*. Torí: G. Giappichelli, 2001, p. 264.
- MANTICA, F. *De coniecturis ultimarum voluntatum*. Venècia, 1591.
- MARSAL I GUILLAMET, Joan. *El testament*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2000.
- *Manual de dret civil català*. Madrid; Barcelona: Marcial Pons, 2003.
- MASOT MIQUEL, Miquel. «Sobre memorias testamentarias y codicilos». A: *Estudios en homenaje a Miquel Coll Carreres*. Cizur Menor: Aranzadi, 2006.
- MEZQUITA GARCÍA-GRANERO, José Miguel. «El testamento en el nuevo libro IV del Código civil de Cataluña». A: *El nou dret successori del Codi civil de Catalunya: Materials de les Quinzenes Jornades de Dret Català a Tossa, 25 i 26 de setembre de 2008*. Girona: Publicacions UdG, 2009.
- MIQUEL, Joan. *Derecho privado romano*. Madrid: Bosch, 1992.
- PANERO GUTIÉRREZ, Ricardo. *Derecho romano*. València: Tirant lo Blanch, 2008.
- PASTOR RIDRUEJO, Félix. *La revocación del testamento*. Barcelona: Nauta, 1964.
- POZO CARRASCOSA, Pedro del; VAQUER ALOY, Antoni; BOSCH CAPDEVILA, Esteve. *Derecho civil de Cataluña: Derecho de sucesiones*. Madrid: Atelier, 2009.
- RAHOLA I D'ESPONA, Núria. *Institució de la memòria testamentària*. Barcelona: Vicens Vices, 2000.
- ROCA FERRER, Xavier. *Comentarios al Código de sucesiones de Cataluña*. Tom I. *Ley 40/1991, de 30 de diciembre*. Barcelona: Bosch, 1994.
- ROCA TRIAS, Encarna. «Memòries testamentàries». A: *Nueva enciclopedia jurídica*. Barcelona: Seix Barral, 1978.
- ROCA TRIAS, Encarna; PUIG FERRIOL, Lluís. *Institucions de dret civil de Catalunya*. València: Tirant lo Blanch, 2009.
- *Fundamentos de derecho civil*. Barcelona: Bosch, 1979.
- ROCA-SASTRE MUNCUNILL, Luis. *Derecho de sucesiones*. Tom I. Barcelona: Bosch, 1995.
- ROMEO LAGUNAS, Manuel José de. «Especialidades testamentarias en Cataluña». *Revista General de Legislación y Jurisprudencia*, vol. II (1962).
- SÁNCHEZ ROMÁN, Felipe. *Estudios de derecho civil*. Madrid: Sucesores de Rivadeneira, 1910.
- SCAEVOLA, Quintus Mucius. *Código civil*. Tom XII. Madrid: Editorial Reus, 1950.
- SCHULZ, Fritz. *Principios del derecho romano*. Madrid: Civitas, 2000.
- TALAMANCA, Merino. *Istituzioni di diritto romano*. Milà: Dottore A. Giuffrè, 1990.
- TEDESCHI, Niccolò (Abbas Panormitanus). *Concilia Tractatus et quaestionis Panormitani. Secunda Pars*. Lió, 1527.

- TORRENT, Armando. *Manual de derecho privado romano*. Saragossa: Edisofer, 1993.
- VILA RIBAS, Carmen. «Los codicilos y las memorias testamentarias». A: GETE-ALONSO Y CALERA, M. Carmen (dir.). *Tratado de derecho de sucesiones*. Tom I. Madrid: Civitas, 2011.
- VISO, Salvador del. *Lecciones elementales de derecho civil*. Tom II. València: J. Marian y Sanz, 1879.